

NECATİ MERT'İN HİKÂYELERİNDE TOPLUMSAL DEĞİŞME VE MODERN YAŞAMIN ELEŞTİRİSİ

SOCIAL CHANGE AND CRITICISM OF MODERN LIFE IN NECATI MERT'S STORIES

Dr. Özgür GEDİKLİ

Milli Eğitim Bakanlığı, gedikliozygur@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7763-3699

ÖZET

Toplumsal yapıda ve onu oluşturan aile, din, ahlak, ekonomi vb. unsurlarda görülen değişimlere toplumsal değişme denir. Her toplumda meydana gelen, yaşamın kısmi bir alanında olabileceği gibi tümünde de görülebilen değişimlerle kurumlarda farklı durumlara geçişler ya da farklılaşmalar görülür. Bunlar manevi yönü ağır basan aile, din vb.de dirençle karşılaşırken maddi yapılarda daha hızlıdır ve diğerlerindeki değişimleri tetikler, etkiler. Dayatmayla, hızlı, altyapısı yetersiz bir şekilde gerçekleşirse toplumsal bunalımlara neden olur.

Türkiye'de Batı Avrupa'nın toplumsal ve fikrî bileşimine erişilmesi gereken bir hedef olarak görülen Batılılaşma, Osmanlıda başlayıp Cumhuriyette yeni boyutlar kazanarak günümüze kadar süregelen beraberinde getirdiği modern hayatla sarsıcı, köklü toplumsal değişimlere ve dönüşümlere sebep olmuştur. Modernleşme, çağdaşlaşma, ilerleme, sanayileşme, gelişme vb. adlar altında dayatılan bu süreçte; toplumsal, siyasal, kültürel programlarla kurumlar hızla değişmeye başlamış; dönüşümler teknolojik gelişmelerle desteklenmiş ve hızlanmış. Böylece ekonomide, kentleşmede, ailede, dinde vb.de çatışmalı, çarpık, çelişkili bir hayat ortaya çıkmıştır.

Bu değişimler ve beraberinde getirdiği sorunlar birçok sanatçı tarafından ele alınmıştır. Yaşadığı döneme tanıklık eden Necati Mert de buna kayıtsız kalmamış, Türkiye'nin yaşadığı değişimin son kırk yılına öykülerinde yer vermiştir. Sağlam gözlemlerine dayanan hikâyelerinde toplumun geçirdiği sarsıcı süreci ele almış, değişimin nelere mal olduğuna, Türk toplumunun neleri kaybettiğine dikkat çekerken modern hayatı ve getirdiklerini de eleştirmiştir.

Geçmişten kopuş, yerel özelliklerin yok olması, sosyal çözülme, kentleşmenin getirdiği bireysellik ve yalnızlık, yok olan değerler ve gelenekler, aşınan insan ilişkileri, yozlaşma, modernleşen-küreselleşen-sekülerleşen günlük yaşamda din ve insanın trajedisi vb. başlıca işlediği konular olmuş, okuyucunun toplumdaki dönüşümlere tanıklık etmesini sağlamış bazen de toplumsal olayları analiz etmiştir.

Bu çalışmada toplumsal değişim, modernite ve Türkiye'nin Batılılaşma bağlamında modernleşmesi ve geçirdiği toplumsal değişimlerle ilgili bilgi verildikten sonra yazarın öykülerinde toplumsal değişimleri ele alışı ve modern hayat eleştirisi ekonomi-geçim, teknoloji-bilim, aile, kadın çocuk, kentleşme, din ve ahlak anlayışı çerçevesinde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Necati Mert, Gelenek, Sosyal Yapı, Modern Hayat, Toplumsal Değişme

ABSTRACT

The changes seen in the social structure and in the family, religion, morality, economic etc. elements that make up it are called social change. There are transitions to different situations or differentiation in institutions with the changes that occur in every society, can be seen in a partial area of life or in all of them. Changes is faster in material structures while faces resistance in religion, family etc. and change brings changes. Changes causes social depressions if it happens quickly and with insufficient infrastructure.

Westernization has continued in the Republic began in the Ottoman Empire in Turkey, has caused traumatic, radical social changes and transformations with the modern life. Thus a conflicted, distorted and contradictory life has emerged in economy, urbanization, family, religion etc.

These changes and their problems have been handled by many artists. Necati Mert also told the Turkey experienced the change that which took place in the history of the last forty years in his stories.

He has dealt with the break from the past, the destruction of local characteristics, social dissolution, individuality and loneliness brought about by urbanization, vanishing values and traditions, degenerate human relations, degeneration, religion and human tragedy in modernizing-globalizing-secularizing daily life in his stories. He enabled the reader to witness the transformations in society and sometimes he analyzed social events.

In this study, the author's approach to social changes in his stories and his critique of modern life will be evaluated within the framework of the understanding of economy-livelihood, technology-science, family, woman and child, urbanization, religion and morality.

Keywords: Necati Mert, Tradition, Social Structure, Modern Life, Social Change

GİRİŞ

Toplumsal yapıda ve onu oluşturan aile, din, ahlak, ekonomi vb. unsurlarda görülen değişimlere toplumsal değişme denir. Bu unsurlarla birlikte bütün toplumsal yapı zaman içerisinde değişime maruz kalır. Değişim kurumlarla başlar onların oluşturduğu toplumsal ilişkilerle devam eder ve bütün toplumsal yapıyı değiştir (Tezcan, 1998:191). Genel olarak değişme toplumsal ilişkilerde, kurumlarda ve yapıda belirli bir durumdan ya da varlık biçiminden başka bir durum ya da biçime geçiş olarak değerlendirilmektedir (Tan, 1981: 102). Her toplumda meydana gelen, yaşamın kısmi bir alanında olabileceği gibi tümünde de görülebilen değişimlerle kurumlarda farklı durumlara geçişler ya da farklılaşmalar görülür. Bunlar manevi yönü ağır basan aile, ahlak, din vb.de dirençle karşılaşırken ekonomi, maddi yapılarda daha hızlıdır ve diğerlerindeki değişimleri tetikler, etkiler¹. Fakat değişim toplumun bütün katmanlarında aynı hızda, oranda ve ölçekte görülmez. Kimi kesimlerde çok ileri düzeyde gerçekleşirken bazı kesimlerde yavaştır hatta değişimin benimsenmediği durumlarda dirençle karşılaştığı olur. Dayatmayla, hızlı, altyapısı yetersiz bir şekilde gerçekleşirse kurumsal şiddete maruz kalan toplumda bunalımlara neden olur, çatışmalar ortaya çıkabilir. Türkiye’de toplumsal değişimleri etkileyen ve hızlandıran önemli faktör modernite olmuştur.

¹ Mümtaz Turhan bu durumu şöyle değerlendirir: Değişme hâlinde bulunan bir kültürde bazı kısımlar değiştiği hâlde, diğer kısımlar değişmeyebilir. Kültürün muhtelif kısımlarında, bilhassa maddi kültürle manevi kültür arasında ahenksizlik, aksaklık meydana gelmektedir. Mesela son yüz sene içinde vukua gelen endüstri devrimi inkılabı dolayısıyla modern garp cemiyetlerinin maddi kültüründe büyük değişiklik olmuştur. Hâlbuki aynı zaman zarfından aile müesseselerinde ve diğer içtimai, siyasi teşkilatta hiçbir değişiklik olmamış, bunlar, aynı şekilde kalmak suretiyle endüstri inkılabından evvelki maddi kültüre uydukları gibi bugünkü tekniğe de intibak edebilmişlerdir. Bununla beraber kültürün bu maddi olmayan kısmının geri kalması yüzünden yine arada bir ahenksizlik, aksaklık meydana gelmiş, içtimai nizam bozulmuştur (Turhan, 1987 : 29).

Batı Avrupa’da Rönesans ve Reform gelişmeleriyle Orta Çağ zihniyeti yıkılmıştır. Ardından Sanayi İnkılabı ve Fransız Devrimi’nin getirdiği yeniliklerle köklü bir değişim başlar ve bu değişim tüm dünyayı etkiler. Modernleşme olarak adlandırılan endüstrileşme ve demokratik dönüşümle modernite denilen yeni bir hayat tarzı doğar (Sander, 1996: 142). Bu süreçte Batılı ülkeler öncü, belirleyici rol oynar, sahip oldukları üstünlükle “küreselleşirler”, öteki toplumları etkilerler ve modernite Batı dışı toplumlara ihraç edilir². Bu toplumlarda Batı düşüncesi, ulaşılması gereken bir hedef olarak görülmeye başlar. Beraberinde getirdiği sanayileşme, kentleşme, hızlı teknolojik ilerlemelerle toplumların köklü bir değişim geçirmelerine yol açar. Modern dünya tarımsal dünyanın yerini alır, kendisini önceleyenlerle bağdaştırılamayan yeni bir dünya görüşü önce insanı daha sonra insanın dünyasını etkiler. Modern olmak, artık düne ait olmayan ve başka yöntemlerle ele alınması gereken bir dünyada yaşamak demektir (Küçük, 2000: 96). Kaçınılmaz olan, toplumların moderne geçiş sürecinde modern, gelenekseli dışlamış, ilerleme olarak nitelenip her zaman topluma olumlu sonuçlar getireceği düşünülmüştür. Fakat modern yaşamın beraberinde sarsıntılar, bunalımlar, çatışmalar ve yeni iktidar biçimleri de getirebileceği / getirdiği görmezden gelinmiştir. Batı’da ve diğer ülkelere Batılılaşma yoluyla ihraç edilen modern yaşam, insanlara daha konforlu yaşam olanakları sunmasının yanında kendi derin sorunlarını, çıkmazlarını doğurmuş; toplumları, aileleri ve bireyleri bu çıkmazlarla bunalıma sürüklemiştir. Birçok aydın modernleşmeyi Batılılaşma ile özdeşleştirmiştir. Batının toplumsal gelişiminin evrensel olduğu ve öteki toplumlara uyarlanabileceği düşünülmüştür. Türkiye’nin modernleşmesi Batılılaşmayla teknik olarak başlayıp toplumsal bir boyut kazanır³.

Türkiye’de Batı Avrupa’nın toplumsal ve fikrîsel bileşimine erişilmesi gereken bir hedef olarak görülen Batılılaşma, Osmanlıda başlayıp Cumhuriyette yeni boyutlar kazanarak günümüze kadar süregelen beraberinde getirdiği modern hayatla sarsıcı, köklü toplumsal değişimlere ve dönüşümlere sebep olmuştur. Bu görüş bazen ılımlı bir biçimde ortaya çıkmış, bazen çok köktenci - geleneksel kültür öğelerimizi eleştiren ve karşısına çıkan- boyutlar kazanmıştır (Mardin, 1991: 11)⁴.

² Modernleşme kuramı, toplumsal değişme sürecini geleneksel toplumdaki modern topluma giden kaçınılmaz, geri döndürülemez olumlu bir süreç (ilerleme) olarak görür. Modernleşme olarak adlandırılan bu süreç düşünsel alanda başlar, modern siyasi seçkinlerin güçlenmesiyle birlikte siyasi alana sızar, modern seçkinlerin iktidarı ele geçirmesi sonucu ekonomi ve toplum dönüştürülür ve en sonunda toplumsal bütünleşme aşamasına ulaşılır. Dikkat edileceği gibi modernleşme kuramında toplumsal değişimin başladığı yer düşünsel alan, toplumsal değişimin taşıyıcı öznesi ise modern seçkinlerdir. Bu sürecin sonunda ise geleneksel toplumun değerleri modern değerler ışığında yeniden yorumlanarak ilerleme süreci tamamlanır (Alpkaya-Duru, 2017: 8).

³ İnalçık da modern Türkiye’nin tohumlarının Tanzimat’ta yapılan reformlarla atıldığını düşünür. Bu dönem ona göre gündeme getirdiği fikirlerle Mustafa Kemal’i ve Batılı düşünce potansiyelini hazırlamıştır (İnalçık, 2013: 204).

⁴ Lewis Modern Türkiye’nin Doğuşu adlı eserinde modernleşmenin Cumhuriyette devrimlerle hız kazandığını düşünür. Batılılaşmayla Türk halkının İslami miraslarının tamamından değilse de, büyük bir kısmından vazgeçerek Avrupa’ya yöneldiğini; yönetimde, toplumda ve kültürde Avrupai hayat yolunu benimseyip hayata geçirmek üzere kesintisiz kararlı bir çaba sarf edildiğini söyler. Bunun sonucunda kimlik, otorite ve sadakate dair İslami kavramların yerine Avrupa kaynaklı kavramların geçirildiğini belirtir (Lewis, 2017: 658).

Modernleşme, çağdaşlaşma, ilerleme, sanayileşme, gelişme vb. adlar altında dayatılan bu süreçte; toplumsal, siyasal, kültürel programlarla kurumlar hızla değişmeye başlamış; dönüşümler teknolojik gelişmelerle desteklenmiş ve hızlanmıştır⁵. Böylece ekonomide, kentleşmede, ailede, dinde vb. de çatışmalı, çarpık, çelişkili bir hayat ortaya çıkmıştır⁶.

Bu değişimler ve beraberinde getirdiği sorunlar birçok sanatçı tarafından ele alınmıştır. Yaşadığı döneme tanıklık eden Necati Mert de buna kayıtsız kalmamış, Türkiye'nin yaşadığı değişimin son kırk yılına öykülerinde yer vermiştir. Sağlam gözlemlerine dayanan hikâyelerinde şiirsel bir dille değişen koşulların yarattığı yeni insanları ve toplumun geçirdiği sarsıcı süreci ele almış, değişimin nelere mal olduğuna, Türk toplumunun neleri kaybettiğine dikkat çekerken modern hayatı ve getirdiklerini de eleştirmiştir (Yalçın, 2010: 709).

⁵ Türkiye'de liberalleştirme siyaseti, 14 Mayıs 1950 seçimlerine kadar, dört yıl boyunca hız kazanır. ... Stalin'in 1945'te Türkiye'ye yönelik niyetleri Türkiye'nin genelde Batı'yla özde ABD'yle yakınlaşmasına sebep olur. Truman Doktrini, Marshall Planı ve NATO'ya üye olmasıyla Türkiye Batı'yla bütünleşir (Feroz, 1995: 154). Bunu köylülerin iş ve daha iyi bir hayat arayışı içinde kent ve kasabalara akın etmeleriyle birlikte gelişen hızlı bir kentleşme izler. Ekonominin giderek sanayileşmesi doğal olarak toplumsal dönüşüme de yansır (Feroz, 1995: 189). Türk endüstrisi geçmişte ithal edilen neredeyse her türlü tüketim ürününü üretmeye başlar. Üretilen malların çoğu -arabalar, radyolar, buzdolapları, demir ürünler, vb.- başlangıçta parçaların hepsini değilse de çoğunu sağlayan yabancı şirketlerle işbirliği halinde Türk fabrikalarında monte edilir. Anadolu sözcüğünün kısaltılmasıyla Anadol ismi verilen ilk araba, yeni sanayileşmenin sembolü haline gelir. Bu araba, Türkiye'nin o sırada en büyük şirketi olan Koç Holding ve Ford Motors tarafından üretilir. Planlamacılar bu türden ortak tasarımları ülkeye yabancı sermaye ve know-how çekmek için en iyi yol olarak görürler. Yabancı yatırım, planlamacıların istedikleri niceliklere asla ulaşmadıysa da, büyüklüğüne oranla önemli bir rol oynar. Sanayileşme Türklerin tüketim alışkanlıklarını değiştirmeye başlar ve kısa süre içinde ülkeyi bir tüketim toplumuna dönüştürür. "hazır giyim" endüstrisi büyür ve çok daha çeşitli giysiler sunulur (Feroz, 1995: 190). Özal dönemi bu süreçte önemli bir yere sahiptir. Turgut Özal müsteşarken kurduğu ekiple Türkiye ekonomisindeki en önemli kırılma noktası olan programı hazırlar ve bu kararlar 24 Ocak'ta kamuoyuna duyurulur. Ekonomi liberal anlayışıyla dünyaya bütünleştirilmeye çalışılırken, tüketim toplumuna geçişte başlatılır. Özal, iktidara geldiğinde ise 12 Eylül'ün oluşturduğu ortamı da değerlendirerek milliyetçi, muhafazakâr ve sol grupları ehlileştirerek, oluşturduğu sisteme dâhil eder. Bu toplumsal değişimlerle beraber tüketim toplumuna geçişte hızlanmıştır. Bu durumu Özal hatıralarında şöyle dile getirir: Hemen her seviyede dışa açılan bir Türkiye var. Bunu muhakkak giderek görmeniz şart değil. Giderek görüyorsunuz, çok iyi bir şey. Serbestçe gidebiliyorsunuz. Cebinizde paranız var, harcıyorsunuz, kredi kantlarınız var. Ama bir de televizyonlar var. Televizyon deyip de geçmeyin. Birçok bilgileri daha küçük yaşta, çocuk yaşta insanlar almaya başladı Değişiklik oradan başlıyor. Çocukların ne laflar söylediğine dikkat ediniz. Şunu göreceksiniz: Onlar televizyonda ne öğreniyorlarsa onları tekrar ediyorlar. Ve oradan çok iyi öğrendiklerine dikkat edin. Hatta birçok reklamları da öğreniyorlar bu arada. Bu da bir değişikliktir. Çok ciddi, dışa açılan bir değişikliktir. Biz bunun yanında, kanaatimce, dünya ile bir nevi globalleşiyoruz, dünya ile bütünleşiyoruz. Senkronize oluyoruz. Önemli hususlardan bir tanesi de bu. Artık izole bir ülke değiliz. Bütün meselemiz dünya standartlarını yakalamak ve dünya ile bütünleşmek. Bunu süratle yapmaya başladık. Bir önemli hususiyet daha var, üçüncü söyleyeceğim. Bugün Türk toplumu, bir üretici toplum değil, bir tüketim toplumu haline geliyor, çok süratli bir tarzda.... Biz zaruri ihtiyaçların dışında şu makine eskidi, şu süpürgecin çok daha iyisi çıktı, bunu kaldırıp, atalım yenisini alalım diye o devirlerde hiçbir düşüncemiz olmadı. Televizyon uzaktan kumandalı, 3 veya 9 sistemi olan televizyonlar rahatlıkla satılabiliyor. Eskiden bunlar düşünülemezdi (Barlas, 2001: 313). Bu ifadelerle Özal, artık Türk toplumu ihtiyaçlarını karşılamamak için çalışan kanaatkâr toplumdaki tüketim için daha çok para kazanmaya çalışan tüketim toplumuna dönüştürüldüğünü belirtir.

⁶ Batılılaşma hareketlerinin getirdiği modern hayatın bu olumsuz sonuçları Anthony Giddens'in şu çıkarımlarıyla anlam kazanır: Ne zaman modernlikten söz edilse kaynakları Batı'da bulunan kuramsal dönüşümlere işaret edilir; modernliğin dönüştürücü iki faili olan "ulus-devlet ve sistematik kapitalist üretim" Avrupa tarihinin belirli karakteristikleri içerisinde bulunur, diğer kültürel ortamlarla pek az koşutluk içindedir ve modernlik Batı'ya özgüdür (Giddens, 1998: 170).

Yaşadığı çevreden aldığı ilhamla⁷ geçmişten kopuş, yerel özelliklerin yok olması, sosyal çözülme, kentleşmenin getirdiği bireysellik ve yalnızlık, yok olan değerler ve gelenekler, aşınan insan ilişkileri, yozlaşma, modernleşen-küreselleşen-sekülerleşen günlük yaşamda din ve insanın trajedisi vb. başlıca işlediği konular olmuş, okuyucunun toplumdaki dönüşümlere tanıklık etmesini sağlamış bazen de toplumsal olayları analiz etmiştir.

Bu çalışmada yazarın öykülerinde toplumsal değişimleri ele alışı ve modern hayat eleştirisi ekonomi-geçim, teknoloji-bilim, aile, kadın çocuk, kentleşme, din ve ahlak anlayışı çerçevesinde değerlendirilecektir.

1. EKONOMİ ve GEÇİM

Toplumsal değişim modern dünyadaki günlük hayatın pek çok yönünü etkilediği gibi ekonomiyi dolayısıyla insanların geçim kaynaklarını da etkilemekte ve dönüştürmektedir. Bu dönüşüm başka alanlardaki değişimleri de tetiklemektedir. “Paytoncu Şevki Amca” hikâyesinde Necati Mert gelenekselin modern karşısında dönüşümünü faytondan taksiye geçiş bağlamında ele alır. Toplumda artan nüfus, farklı ihtiyaçlar ve beklentiler neticesinde gelenekseli temsil eden “fayton” yerini “taksiye” bırakır. Taksi de beraberinde ithalata dayanan montaj sanayisini getirir. Moderni öven ve günlük yaşama getirdiği kolaylıkların savunucusu durumundaki Berber Kazım, Faytoncu Şevki Amca’ya: “Ah Şevki ah!” dedi. Haberin yok hiçbir şeyden. Biz de taksi yapıyoruz artık. Fabrikanın temeli atılmış. Yakında imalat başlayormuş. Dün bi toplantı yapmış başbakan. Traktör yapıyorduk, şimdi taksi de otobüs de yapacağız. Dışarıdan almayacağız, der. Karşısındaki ona inanmaz: Taksinin her şeyini biz mi yapacaktık. İnanmam valla düne kadar toplu iğne bile Çekoslovakya’dan geliyordu (38). Fakat o ısrarcıdır, konuştuğu inandırıcılığını yitirir: Şimdilik motor, kayışlar, karbüratör, şanzıman falan Avrupa’dan gelecektir. Adamlar bize bunları birbirine bağlamasını, bu arada yapmasını da öğreteceklermiş. Hatta karoseri dışarıdan getirtmeyecek şimdiden biz yapacaktık. Fakat karoser için dev bir pres lazımmış o da yakında geliyormuş Avrupa’dan. Medeniyet Şevki Bey Medeniyet. Böylece yazar “medeniyet” olarak vurgulanan ithalatın ithalatı gerektirdiği kısır bir döngüye dönüşen ekonomik sistemi eleştirir. Bu konuşmalardan sonra Şevki Amca’nın içine kurt düşer: ”Acaba?”... “Öldü mü paytonculuk.” diye düşünür. Payton durağının olduğu Gümrükönü minibüs sayısının artışı gerekçesiyle minibüs durağı yapılmış, bu yerin eski sahipleri kovalanmış (faytoncuların) başka bir yere durak yapmalarına izin verilmiştir (Mert, 2014a: 38-42). Bu manzarayla modernin geleneksele tahammülünün olmaması, onu dışlaması eleştirilir. Geleneksel mesleklerin değişimle birlikte yok olacağı mesajı da verilir.

Berber Kazım, Şevki Amca’ya insanımız(ın) şimdi su dökmeye bile minibüsle gittiğini ve onun da bu değişime ayak uydurması gerektiğini söyler: Üzülme işler kesat diye Şevki, Bak diyeyim sana şimdiden iyi iş şoförlük. Onu öğrenmek lazım. Ancak moderne direnen gelenekselin temsilcisi konumundaki Şevki Amca yutkunur ve ellisinden sonra şoförlük bak berber sen öğren şoförlüğü belki sana lazım olur diyerek kendi mesleğini nasıl kaybettiye berberliğinde teknolojik gelişmelerle kaybolabileceğini sezdirir (Mert, 2014a: 37-43).

Aynı konu “Köprü” hikâyesinde de işlenir. Yine aynı ulaşım aracı faytonun değişimle birlikte yerini modern motorlu araçlara bırakması, bunların her aileye ulaşacak şekilde yaygınlaşması anlatılır ve yaygınlaşan otomobillerin petrol tüketimine yol açtığı vurgulanır: Önceleri yürüyerek ya da çingır mıngır paytonla gidilirdi Köprü’ye. Daha sonra skoda, kamyonet... Bu arada minibüs kiralayıp gidenleri kıskanır olduk. Ama bir de baktık ki taksi tutup gitmeye başladı kimileri. Kimdi o muydu, bu muydu, o da mı almış demeye kalmadan yayınlansın özel otomobiller. Bizim bile oldu.

⁷ Necati Mert hikâyelerinde kendinden yola çıktığı için yaşadığı yer olan Adapazarı eserlerine yansır. Yazarın bazı hikâyeleri İstanbul’a uzansa da, kahramanların yolu İstanbul’a düşse de o, yaşam alanı olarak Adapazarı’nı seçtiği için, orayı sevdiği için dönüş yolu ister istemez oraya varır (Lekesiz, 2001: 536).

Şar şar benzin yakıyoruz. Paranın merkez olduğu tüketim kültürüne de eleştiri yöneltilir: Aslında arabaymış, konformuş, lüks hayatmış özgürlükmiş hepsi parayla alınıp parayla tüketiliyor (Mert, 2014b: 22).

Modernizm faytonculuk gibi kundura ustalığını da etkilemiştir. “Göç Eden Çarşı”da kendi imalatını satamamaktan yakınan usta nezdinde üretimi yapanın değil araçların makbul olduğu yeni ekonomik sistem ve seri üretime geçişin ustalığı - meslekleri yok etmesi eleştirilir: Çünkü piyasa fabrikatörlerin elinde. Hepsinin mağazası var en şık yerlerde. Sonra veriyorlar köseleyi deriyi bize. Şu kadar isteriz, diyorlar. Kıtım kıtımda para. Ama vitrine yerleştirdiler mi ağız yapmaya başlıyorlar... Onların işi tıkrında canım! Fırtınaya tutulan biziz yine! Bi tutturmuşuz işçi olmam dükkâncı olurum diye. Örs başında olduktan sonra cumhurbaşkanı olsan nafile! Adamlar fabrikasyon ayakkabıya hız verdiklerinde cıscııldak kalcaz ortada! İşçi olabilmek için fabrikalarında, birbirimizi yiyecek oysa! (Mert, 2014a: 57).

“Kahraman Olamamak”ta kadın anlatıcı, fabrikasyon hazır giyim nedeniyle geçimini terzilikle (gömlek dikerek) idame ettiren annesinin zora girdiğini söyler: Çünkü giderek çarşılarda çoğalan gömlekçi dükkanları ile annemin suyu kısıyor... (Mert, 2014b: 38). “Nihavent”te ise modernin baskısı altında yok olan meslek mensuplarının bu dönüşümde suçu olmadığını, baskının dayanılmazlığını vurgular ve gelenekselin görsel bir sergiye dönüştüğünü “demir tüfek” metaforuyla eleştirir: Hattatsa babam, mesleği bu güne dayanamadı diye o mu sorumlu.... Kunduracıysa babam dayanır mı babamın kunduraları o yola! Demir tüfekleri bile hanidir askeri müzede değil mi! (Mert, 2014b: 75). Fakat “Gönüller Küçüldü”de tavrını değiştirir, müşterinin ağzından değişime ayak uyduramayanın yok olmaya mahkûm olduğunu belirtir. Ayrıca zincir marketler ekseninde değişen tüketim alışkanlıklarına bağlı insan ilişkilerindeki gerileme, Batı kaynaklı giyim alışkanlıkları da eleştirilir: Bilmez gibi konuşuyorsun ağbi! Ayakkabı giyen kaç kişi kaldı? Herkesin ayağında gâvur işi. Ne boyaya gelirler ne fırçaya. Ayakkabı giyenlerse, alıyor Migros’tan, Gima’dan, her renge gider nemli bir sünger, kendi işlerini kendileri görüyorlar. Boyanın yerini tutmazmış! Canım beğenmeyen için boya tüpümüz, cila tüpümüz de var. Mağazamız büyük!.. Doğru! Mağazalar büyüdü, gönüller küçüldü. Yalnız, herkesin işi bozulmadı ki! Sende de suç yok değil! Biraz dikkatli olaydın! (Mert, 2014b: 260).

“Fiş”te esnaftan aldığı malı daha ucuza başka bir yerde bulan müşterinin bunu iade etmek istemesi üzerinden değişen müşteri alışkanlıklarının beraberinde ahlaki yozlaşmayı da getirdiği gösterilir. Örnekler yine zincir marketler üzerinden verilir: Nesini anlayayım? dedi adam. Buradan alınmış bir malı iade etmek istiyorum. Bu dünyanın her yerinde, her mağazada. Migros’ta, Metro’da, Beğendik’te, Carefur’da... Şimdi siz dinleyin! Biz büyük mağaza değiliz. (Mert, 2014b: 301).

“Minnacık Bir Uçurum”da da aynı konuya dikkat çekilir. Ancak burada Mahmut Ağa’nın oğlu büyük iş merkezlerinin uyarı ve önerileriyle faydacı bir yaklaşım sergileyerek moderne ayak uydurup geçim kaynağını değiştirir: Her şeye karşın ikinci perde bir değişime açılıyordu. Mahmut Ağa ölmüş ve varlık oğluna kalmıştı. Köseciliğin fabrikasyona yenik düşmesiyle dümende bir boşluk olabilirdi belki, ama büyük iş merkezlerinin uyarı ve önerileriyle toparlanan oğul, bu yeni dönemde ailenin varlığını sürdürmekten öte büyütmeyi de başarmıştı. Kentleşen kasabanın en birinci meydanında köşe başında muşambalar, flexler, ağaç parkeler, somyalar, cennetlik süngerler, bir yüzü pamuklu öte yüzü yünlü özel yataklar satıyordu. Ve pasajlar, iş hanları, yeni mahalleler, döşeniyor, donanıyordu bunlarla (Mert, 2014a: 214).

“Kasabada Günebakan”da yine toplumsal değişime kayıtsız kalmayan moderne ayak uyduran Kamil gelenekselden moderne geçiş yapar dükkânını mağazaya çevirir. Mağazasına kent hayatında yer edinen eşyaları getirip satmaya başlayarak kasabaya kent yaşamını taşır. “Göç Eden Çarşı”da olduğu gibi toplumsal değişimi yönlendirenler bu süreçten kazançlı çıkar. Satılan teknolojik ürünlerle gelen değişim diğer alanlardaki değişimi tetikler ve kasaba yaşamında tüketime dönük yeni bir sayfa açılır. Bu tüketim ve değişim kitle iletişim araçlarıyla da teşvik edilir: Şu televizyon modası çıktığında babasının zihnine girip zahire deposunu böldü, mağazaya çevirdi.

Fena da olmadı. Kasaba, gündüzleri, o da ancak vakit ezanları ve ilkokulun zil sesleriyle sessizliğini atarken artık geceleri de seslenmiş, şenlenmişti. Televizyon bir hoş, televizyon bir güzel. Ne kadar kasabalı program varsa hepsini izlediler, hiçbirini kaçırmadılar. Ardından buzdolabı, çamaşır makinesi, elektrikli süpürge, fırın teyp... ne çıkıyorsa, Kâmil ne getirdiyse almaya başladılar. Televizyon bir yandan, Kâmil bir yandan, harman kaldırıyor, yeni bir dünya başlatıyorlardı kasabada (Mert, 2014b: 59). Kamil ve televizyonla başlayan “yeni dünya” herkesi içine çekmekte, direnenleri bir fare gibi kapanına kısırmaktadır. Kasabaya öğretmen olarak gelen Tuğrul düzenin karşısında marjinal bir duruş sergilese de bir fare gibi yeni oluşan sisteme yakalanır: Dadanmıştı namussuz. Kapanı peynirleyince kaçamadı yakalandı. Kalın kalın gülüyordu Recep...hayvanın dönüşleri azaldı, nefesi tıkanı; boğulmaya, debelenmeye başladı fare. Kapan yere düştüğünde artık kıpırdamıyordu (Mert, 2014b: 61). Fakat fareyi yakalayanları da yakalayan bir kapan vardır: ... kasaba hatta yurdumuz öyle günler yaşıyordu ki bankerler batıyor, olağanüstü yöntemler uygulanmaya konuyor, faizler yükseliyor, toptan alışverişler peşine kayıyordu. Mağazacı Kâmil, Meyhaneci Recep, esnafın küçüğü, büyüğü, tüccar, holding, aylıklı, ücretli... Herkes bir başka sıkıntı içindeydi ve kapanı tutanlar da sanki bir başka devasa kapan içinde fır dönüyordu (Mert, 2014b: 63).

Necati Mert toplumsal değişimle birlikte ortaya çıkan bu yeni sistemin kendisine ayak uyduramayan(lar)ı nasıl yok ettiğini “Bakkalın Sinekleri”nde eleştirir. Geleneksel- modern karşıtlığını bakkal-market ekseninde ele alır. Modernizmin günlük hayata soktuğu asıl işlevi dışındaki keyfi ve yapay yiyecekleri ve bunlara benzer ürünlerin reklamlarla pazarlanır olmasını dile getirir. Gelenekseli temsil eden Bakkal Ahmet Bey moderne karşı “dama demeyerek” bir duruş sergiler: Market değil burası... Şarküteri de değil... Zaten Ahmet Bey de adı “bam-bim-bom”lu abur cuburların ve her biri “matik” deterjanların diyeceğim televizyonla reklamlı o züppeliklerin meydan aldığı piyasaya dama dememiş, kendi usulüne bağlı bir insan. Fakat onun gibiler modern olan tarafından yok edilmelidir ki kendilerine alan açılsın. Yok edilmezlerse sisteme tehdit oluştururlar. Bunu yazar “sinek” metaforuyla dile getirir: Eğer bir çift sinekten iki ayda olabilecek sinekler hiç ölmeyecek, öldürülmeyecek olsalar, dünyamızı on dört metre kalınlığında bir yeni kabuk örter!... Sinekler mi?...Korkarım!...Maazallah!...(Mert, 2014a:163-165).

“Gramafonlar... Radyolar... Teypler...”de yazar eleştirilerini geleneksel-modern karşıtlığını kurduğu dükkân-mağaza üzerinden yapar. Önceki hikâyelerindeki gibi zıtlıkla dükkân kötülenirken adı belirtilmeyen mağaza “saray” olarak nitelenir. Plak, lüks lamba, karabarut eskiyi temsil ederken onların karşısına tüketimi kamçulamaya yönelik her gün bir yenisi çıkartılan çamaşır makinesi, buzdolabı vb. elektrikli aletler çıkarılır: İşim düşüp alışverişi geldiğimde dükkânı bir öncekinden daha büyümüş, gelişmiş, serpilmiş görüyorum. Hem artık dükkân da denmez buna. Ne gırgır kepengi ne de asma kilidi var çünkü. İçindeki por püsür de temizlenmiş bi güzelcene. Neydi o!. Şeytanarabasıyla gazel plaklarının, lüks lambayla karabarutun yan yana konup satıldığı yıllar! Bu sarayım yanında sözü bile edilmez o dükkânın. Amedefendi’yle Abdiağa mağaza diyorlar bu ekmek kapısına ama aldırma. Pırlıtısı ta Kaf dağına vurabildiğinden saray derim buna ben. Çamaşır makineleri, buzdolapları, elektrikli cızbız ocakları... Gümüş parıltısı... Sakız renklisi... Biçim biçim. Hergün bir yenisi, bir değişigi eklenir kervana. Kahveci Rüstem bu değişme ayak uydurmakta zorlanır ve halden memnuniyetsizliğini dile getirir: Bıktım bu gramafonlardan, radyolardan, teyplerden. Her gün bir yenisi çıkar oldu. Keyfimiz için alırken de kahvehane için alırken de yetişemedik onların süratine. Bu sefer de transistorlunun senedini ödemeye çalışırken teyp çıktı piyasaya. Her yenilik canımıza okudu bizim. Bize göre değilmiş bunlar. Baştan kanmamalıymışız bu çalgılara. Amedefendi, Rüstemağa’ya haftaya televizyon geleceğini söylediğinde yazar Rüstem Ağa’nın ağzından modern insanın tüketim kıskaçındaki kısırdöngüsünü eleştirir: Haftaya televizyon için geleceğim. Öbür hafta küçük ekranlısı daha öbür hafta renklisi için... Ama daha da öbür hafta sonra...(Mert, 2014a:77-83). Burada modernin ileri, iyi, olumlu vb. gösterilmesine de ironik bir yaklaşım vardır.

Teknolojinin gelişmesi ve tüketimin halka yayılması sonucu tüketim alışkanlıklarıyla toplumda oluşan kullan at mantığı “Amedabi” de eleştirilir. Günümüz modern yaşamında artık insanlar eskiyen, modası geçen eşyalarını yenilemekte; onları kullanabildiği kadar kullanmayarak tüketim kervanına katılmaktadır: Diyelim telefonun sesi kesilir- kesilmez mi- Amedabi’ye giderdik. Hesap makinesinin düğmesi basmaz... Şimdi sudan ucuz köftehorlar, tamir de ne! Kaldır at! Atıyoruz. Ama o zamanlar, yeni çıktıklarında yani, dünya paraya almışız Japon’un elektroniğini, Amedabi de var hazır, bırakırdık, bakardı, bir doktor hazakatiyle iyi edip verirdi dört işlemcimizi. Ütü bozulur ütüyü götürür, süpürge çekmez süpürgeyi taşırız (Mert, 2020: 68).

“Fal”da mevcut ekonomik sitemin medyada süslü kelimelerle anlatılarak sokaktaki gerçek ekonomiden farklı gösterilmesi eleştiri konusu yapılır: Ben pazarcıyım, halden, bahçeden alır sergide satarım. Parayı tanırım. Elimizden, Allah bereket versin, olukla geçer. Çok şükür lise bitirmişliğimiz de var. Ama iktisatçılar medyanın camına çıkıp global, periferi, kayıt dışı, ekonomi, yeniden yapılandırma demiyorlar mı feleğim şaşıyor (Mert, 2014b: 292).

Sistemin insanı nasıl esir aldığını “Nihavent”te anlatır. Modern yaşamda insanın günlük hayatının tamamının sitem tarafından yönlendirilmesi, gelecekteki kazancın taksitlerle planlanması, yaşamın çocuklara farklı bir yaşantı kurmak için gösterilen fedakârlıklar üzerine kurulu olmasıyla hayatın ipotek altına alınması eleştirilir: Neden unutsunlar beni! Yirmi dört saatimi varsın başkaları planlasın; ama yeter ki aylığımlı alır almaz taksitleri ödeyebileyim. Kendime bir tarağı, bir mendili bile çok göreyim; ama yeter ki ardından çocuklara bir şey kalsın. Her yeni senetle ömrümün altı, yedi, dokuz, on iki, on beş ayı ipotek altına alınsın, emeğim taksite bağlansın... (Mert, 2014b: 75). Yazar bütün insani unsurlarından soyutlanarak bir makinenin çarkı gibi tanımlanır. Modern yaşamda o, sadece sistemin işlemesine yarayan bir unsurdan ibarettir. Düşünmez çünkü hayatı planlanmıştır, tüketerek can verdiği ekonomik sistem onun gelecek kazancını taksitlendirir. Senetlerle hayatını ipotek altına alır.

“Hayalperest ve Kızları”nda toplumsal değişimin siyaset üzerindeki etkisi eleştirilir. Ayşenur, cezaevinden çıktıktan sonra siyasi duruşundan tavizler vermiş düzene, moderniteye ayak uydurmuştur. Çünkü sistem onun düşüncesine bu şekilde yaşam şansı vermektedir. Ayşenur geçmişini tam olarak inkâr etmez, sistemle uzlaştırır. Birbirine zıt olanları iç içe yaşatır. Bu çabaları (Düşüncesini uysallaştırarak içinde yaşadığı sistemle barışık hale getirerek) ona ekonomik getiriler kazandırmıştır: Ayşenur şirkete hissedar oldu! Ayşenur bankalarda döviz hesapları açtırdı! Ayşenur yat pazarlıkları yaptı! Ayşenur parlak iş teklifleri aldı! (Mert, 2014b: 95).

İnsanların psikolojik sorunlarını mevcut ekonomik sistemde tüketimle çözmeye çalışmaları “İhtiyarla Emre” adlı öyküde eleştirilir: İhtiyar öğleden sonraları pek çıkmaz oysa yine bahçede. Canı da sıkkin. Sorulduğunda: Bir şey kaybetmiş de bulamıyor gibiyim, diyor. Geçer Yunus Amca bazen bende de oluyor. Sanki bir şey arıyorum da bulamıyorum. Çarşıya çıkıyorum o zaman. Lüzumlu mu değil mi düşünmeden önüme ne çıkarsa alıyorum. Geçiyor mu bari?, “Geçiyor geçmese de geçiyor sanıyorum (Mert, 2014b: 254).

“Bekçi” hikâyesinde ise kızının istediği ayakkabıyı alacak maddi durumu olamayan Bekçi Arif anlatılırken gelir adaletsizliği eleştirilir. Vitrin önündeki olayda baba çocuğunun isteklerini yerine getirmek istese de gelir durumu buna izin vermez: Anında kanı dondu Arif’in. Dudağının sol ucu seyirmeye başladı. Çukurlarına çakılmış mavi gözleri kımıldısız, sorusuz, tostoparlak bakıyordu. Maket duvar, tokalı, fiyonklu pabuçlar sisli pusluydu da kesin olarak gördüğü yalnız fiyatları. Cehennem renkli kartlara yazılı rakamlar: 135, 180, 160, 155...Ardından Esmâ’yı gördü bütün çizgileriyle. Tam duvarın orda. Pabuçların içinde. Kara önlüğü ileydi.... Ayakları çıplak. Pabuçsuz, çorapsız.... Öğretmen ayakkabı istiyö! dedi akşamki gibi. Olur, kızım, olur! diye yanıtladı Arif de. Bir tanecik kızımsın sen benim! Almaz olur muyum?... 23 Nisan’a girecen kızım! Sen de girecen! Kolalı yaka, beyaz ayakkabı!. Daha sonra bekçi gazinodan gelen şık giyimli, süslü kadınlı erkekli bir topluluk görür ve kendi haliyle onlar arasında karşılaştırma yapar: Ne kadar benzemiyoruz onlara! Onlar vitrindeki ayakkabı. Gösterişli, parlak, aydınlık. Halbuki biz.. Biz vitrin dışındayız.

Dedi. Biz bekçiyiz. Vitrinleri bekleriz. Çarşmayı bekleriz. Zenginlikleri bekleriz... Zenginlikleri... Kokulanmaları, eğlenmeleri benim sayemde. Bekçinin gözüne yine fiyatlar çarpar ve isyan eder: Ama ne verirler bana? Hiç. Bir çift ayakkabı için bile en az bir hafta düdük ötürmemi isterler!(Mert, 2014a:18-20).

Necati Mert'in birçok hikâyesinde gelenekselin modern karşısında dönüşümü eskiyle yeni karşılaştırılarak (fayton-taksi, dükkân- mağaza vb. zıtlıklarla ya da plak, lüks lamba gibi eski eşyalarla çamaşır makinesi, buzdolabı vb. elektrikli aletler arasında kurulan karşıtlıkla) verilir. Toplumda artan nüfusun, farklı ihtiyaçları doğurduğu ve tüketimin tüketimi getirdiği bir ekonomi tasvir edilir. Bu ekonomide fabrikasyon seri üretimle birlikte kazancın öne çıkması; el emeğine, ustalığa dayalı geleneksel mesleklerin yok olması, toplumda oluşan "kullan at" mantığı eleştirilir. Modern yaşamda insanın günlük hayatının ekonomiyle yönlendirilmesi, gelecekteki kazancının taksitlerle planlanması, hayatının ipotek altına alınması, insanların psikolojik sorunlarını tüketimle aşmaya çalışmaları vb. sorunlar da onun hikâyelerine yansır.

2. TEKNOLOJİ ve BİLİM

Teknolojik gelişmeler toplumların köklü değişime maruz kalmalarına yol açar. Modernleşme sürecinde toplumsal, kültürel programlarla kurumlar hızla değişirken teknolojik gelişmeler dönüşümleri destekler, hızlandırır ve tabii olanı yok eder. İnsanlara sağladığı kolaylıklarla kendine bağımlı hâle getirir. Necati Mert de bu konuya dikkat çekmiştir. "Poyrazlar, Bir İçli Kuş"ta anlatıcı doğallığıyla dikkat çeken mesire yerinin teknolojinin istilasına uğramasını eleştirir. Yazar elektronik müzik aletleri, otomobiller ve fabrikasyon maddelerle gelen insanların bu yerin doğallığını bozmasından yakınıyor: Poyrazları hiç böyle görmemiştim... radyoları, teypleri, kasetleriyle; "Mobilette"leri, "Skoda"ları, "Station" otomobilleri, hatta traktörleriyle, hatta "Şaşal"larıyla geldiler buraya, yani başka bir yerde olabilecekken oldular burada... bu halleriyle eski doğallıklarını aşan bir doğallıktaydılar (Mert, 2014b: 143). Teknolojinin etkisinin kentlerden taşraya yayılarak doğallığı tehdit altına aldığı mesajı da verilir.

Teknolojinin getirdiği fabrikasyon gıdalar "Köprü" hikâyesinde dile getirilir ve yine doğallığın kaybolmasından yakınıyor: Artık dolamanın, pilakinin konservesi alınıyor... (Mert, 2014b: 143). Fakat teknoloji getirdiği bu yeniklere rağmen yazar "beş numara gaz lambasıyla aydınlandığı yılları" aramaktadır. Çünkü teknoloji yaşam koşullarını iyileştirse de insan ilişkilerine olumlu yönde katkı yapamamıştır. Bu yüzden yazar eski günleri yâd ederek hâlden menün olmadığını belirtir: Beş numara gaz lambasıyla aydınlandığımız yıllardı o yıllar. Kitabımız aynı, kiblemiz aynı, komşularımızla hiç dalaşmadan, kimseden hiçbir kötülük beklemeden, her günü belki birbirinin aynı ve sıradan, ama akşamları da korkuya kapılmadan yaşadığımız (Mert, 2014b: 134).

"Mikrofon"da köyden kente gelen insanların izlenimleri anlatılır. Bu anlatımla modern bilimin tıp vasıtasıyla insanları etki altına alması eleştirilir. İnsanlar üzerinde öyle bir otorite kurulur ki artık onlar doktora sormadan basit bir ilacı bile kullanamaz hâle gelirler: Başlarını nereye kaldırarak olsalar bir terzi ya da doktor adıyla karşılaştılar. 'Ne çok doktor!' dedi biri, 'Ammma hastalıklılar.' 'Hastalıklı değil ama her hastalığı doktora gösteriyorlar.' dedi Recep. 'Aspirin bile yutamazlar sormadan.' (Mert, 2014b: 153).

Modern bilim "Zakkum" adlı öyküde eleştirilir. Tıbbın tedavi etmekte çaresiz kaldığı, yanlış teşhisler koyduğu, hastaları iyileştiren ilaçlar ve insanlar modern bilimin onayını alamaz: Bir kadın dayanılmaz ağrılarla götürülmüş hastaneye, doktorlar "ülser" demişler, "ameliyat" demişler önce; midesini açmışlar, kapamışlar sonra da "Ülser değilmiş meğer demişler! Yirmi gün yaşar yaşamaz deyip" kadını uğratmışlar hastaneden (Mert, 2014b: 43). Hastalar alternatif metotlarla iyileştirilir ancak söz konusu ilaç yetkili kurula sunulur ve "extre" olarak değerlendirilir ve onun kullanılamayacağı, satılamayacağı söylenir.

“Bir Fotoğrafa Mektup”da teknolojinin sürekli değişimi teşvik ettiği fakat yabancı isimli aletlerle gelen yeniliklere rağmen değişimin fotoğrafın fotoğraf olarak kalması gibi insani olanı değiştiremediği vurgulanır: Değişen bir şey yok, gördüğüm. Barınıyor, besleniyor, çoğalıyoruz. Anlatıyoruz. Her şey eski. Evin tarihi, grubun tarihi kadar eski örneğin. Değişen sadece teferruat. Tab dolabının, agrandizörün yerini printerler aldı ama fotoğraf yine fotoğraf. Diyeceğim, içerik değil, biçim yapıyor tarihi. Teknik. Teknoloji de keşke usulünce olsa bu. Usulünce olsa, değil mi? Usulünce? (Mert, 2015: 73).

“Oybirliğiyle”de meclis toplantısını eleştirilirken günlük hayata giren yeni kavramlara dikkat çekilir ve bunların yeni bilgi kaynağı hâline gelmesi ironiyle anlatılır: Babamın asker arkadaşı var. Başkanım, emlakçılık yapıyor, adı Zışan. Google’a bakalım arkadaşlar: “zi” ne demek ? “Zışan” ne demek? Bak kızım bak! (Mert, 2020: 64).

Necati Mert hikâyelerinde teknolojik ve bilimsel gelişmelerin getirdiği dönüşümlere temkinli yaklaşır. Doğallığın, teknolojinin istilasına uğramasını ve onun getirdiği fabrikasyon gıdaları, modern bilimin tıp vasıtasıyla insanlar üzerindeki hegemonyasını ve tedavi etmekte çaresiz kaldığı, yanlış teşhisler koyduğu, hastaları iyileştiren alternatif tıp metotlarını dışlamasını, günlük hayatımıza giren “Google” gibi yeni kavramların bilgi kaynağı hâline gelmesini eleştirir; teknolojinin insan ilişkilerine olumlu yönde katkı yapmadığını düşünür.

3. AİLE ve KADIN

Toplumsal değişimlerin getirdiği sarsıntılardan en çok etkilenen kurumlardan olan aile Necati Mert’in hikâyelerinde yozlaşmasıyla yansımıştır. O, ailenin modern hayatla birlikte yaşadığı dönüşüm ve önemini yitirmesinden kaynaklanan ahlaki sorunları evlilik, kadın ve çocuklar bağlamında ele almıştır.

Modernizmin getirdiği toplumsal değişimlerle kadın, geleneksel ataerkil aile yapısındaki anne-ev hanımı rolünden sıyrılarak iş hayatına dâhil olurken kazandığı maddi özgürlükle beraber birçok konuda da söz sahibi olur. Necati Mert “İbrahim Ustayı Karartan Güneş”te bu konuyu işler. İbrahim Usta şehre göç eder ve kendi işini yapmaya çalışır fakat başarısız olur. Karısı Cabiranım’ın terzilik yaparak evin geçimini sağlamaya başlar. İbrahim Usta’nın tek işi ise karısının diktiği gömlekleri satıcılara götürüp teslim etmektir. Karısı maddi gücünden aldığı özgüvenle onu nasıl konuşacağından davranışlarına varıncaya kadar her konuda yönlendirir (Mert, 2014: 66). Adam kabullenmişlikle geleneksel rolünden uzaklaşır ve evdeki söz hakkını kaybeder. Yaptığı hatalardan sık sık karısı tarafından yüzüne vurulsa da o, hâlimden memnundur. Kadın ise evin sorumluluğunun altında ezilmesine rağmen kazanımlarından memnundur: Bir gömlek için az yalvartmazdı. Şimdi süngüsünün düşmesi iyi oldu galiba! Baksana tek başıma alışverişe, sinemaya çıkıyorum. Şalvarı, başörtüyü de çıkardım. İbrahim’e danışmıyorum bir şeyi alırken artık! Her kadın gibi ben de haklarımı aldım kocamdan. Fakat kocasının yerini artık hanlar, tüccarlar almıştır: Ama nedense bu arada hanlara, tüccara muhtaç olduk (Mert, 2014a: 70). Yazar burada toplumda tüketimin kadın üzerinden (giyim, makyaj vb.le güzelleşmek) teşvik edilmesini eleştirir.

Modern yaşamın kadını metalaştırması, bir nesne olarak algılaması “Şehir”de eleştirilir. Köyden kente göç eden İlyas, karısı Mahmure’yi aldatır. Bu durum Mahmure’yi üzmez. Tartıştıklarında kocası ona bir insan gibi değil eşya gibi bakar, eskidiğini söyler ve boşanmak ister: Elde tutmak yok. Tutulan eskir, küflenir. Hep değiştirmek gerek. Bunu anlayışla karşılaman şehir gereği sayman gerek! (Mert, 2014a: 75). Aile kutsallığını yitirmiş, ahlaki dayanaklarını kaybetmiş, menfaate dayalı bir ilişkiye dönüşmüş olarak tasvir edilir.

Yazar “Kartpostal Titreşim”de modern hayatta kadının görünümüne değinir. Kadının geleneksel rolünün çok uzağında reklam malzemesi olarak cinselliğiyle öne çıkarılmasını eleştirir: Rüzgârla uçuşan eteklerini tam da bastırılması gereken yerden bastırıp, afişi, reklamını yaptığı çorapla, çoraplı bir çift bacak olarak dolduran kıza baktık uzun uzun, hayran hayran ve bir şeylerin yıkıldığını duymanın sevinciyle.

Bizimle birlikte herkes erkekliğin hakkını vere vere bakıyordu belediyenin duvarına. Onun doğal güzelliğini kaybettiğini tüketime yönelik giysi, yapay kokular, takılar vb.leriyle güzelleştirdiğine değinir: Çarşılara daldık sonra. Ayakkabı, konfeksiyon, parfümeri mağazalarını dolaştık. İpek çamaşırları, broşların, takıların sergilendiği vitrinler önünde durduk. Bir kadının kendisi, sevgilisi ve başkaları için nasıl ve nelerle güzelleştirdiğini izledik. Bu hikâyesinde modern hayatın sorumlulukları altında ezilen kadının cinselliğini evlilikle beraber yitirdiğinden bahseder. Evliliği insanı ezen bir şahmerdana benzetir: Sanki hiç kadın olunmamış ve sanki göğüs hiç titremişçesine unutulmuş bir dişilik ve onunla yer değiştiren analık duygusu. Geçim derdi! Eşya, boğaz, mülk, tatil, yakıt, konuklar, giyim, eğitim, armağanlar, taksit senet, vezne, kasa fişi, piyasa, enflasyon... Zorunlu komşuluk! Postacıya, çöpçüye bahşiş, fırıncıya güler yüz! Biletçiye ufak para! Eşlerin amirlerinden çocukların öğretmenlerine kadar göz alabildiğine bağımlılık! Ya gebe kalırsam! Hapların yan etkisi! Günüm gecikti, tahlil. Yoruldum bu gün yarın gece! Çocuklar uyumadı henüz, yataklarında dönüyorlar. Cinsiyetimizi rahat kullanmak için giriştiğimiz ama kullanamadığımız gibi ezmesine de katlamadığımız bir şahmerdan evlilik (Mert, 2014a: 200). Evliliğe modern yaşamın getirdiği sorumluluklardan dolayı bakışı eleştirel ve olumsuzdur.

Modernizmin aile yapısına getirdiği değişim “Kürkçü Dükkânının Anahtarı”nda anlatılır. Bu hikâyesinde de “Kartpostal Titreşim”de olduğu gibi geleneksel aile yapısını eleştirir. Kadın geleneksel rolünde cinsel kimliğinden vazgeçmiş anneliği seçmiştir. Fedakârlıkla kendini çocuklarına adamıştır. Ama kocası onun gibi çocuklar üzerine titreyen bir baba olamaz. Toplumsal değişimle beraber bu tarz ebeveynliğin geçmişte kaldığını söyler ve yeni aile tipinde ebeveynlerin özel hayatının da olması gerektiğinden bahseder: Bu kadarı da haksızlık! Çocuklar olana kadar her şey düzenliydi Semahat, unuttun mu? Ne olduysa ondan sonra oldu. Sen, çocuklar, dedin, anneliği seçtin. Unuttun, beni de, kendini de. Bana da işim kaldı. Eğer ben de, çocuklar, diyebilseydim senin gibi, çocuklar üzerine titreyen senin yanında yer alabilseydim sorun kalmazdı. Ama olmadı. Bir şeyler değişiyor çünkü Semahat! Çocukları için saçını süpürge eden anneler, ceketini satan babalar geçmişte kaldı. Yerlerini, çocuklarıyla birlikte yaşayan ebeveynler aldı. Birlikte yaşamak, özel hayatımızı kimselere, çocuklarımıza bile kaptırmamak yani (Mert, 2014a: 246). Yine “Kartpostal Titreşim”de olduğu gibi toplumsal değişimle beraber kadının sadeliğini yitirmesini ve fabrikasyon malzemelerle güzelleşmeye çalışmasını eleştirir: Gerçekten çekici miydi kadın; yoksa üstündekilerle ayrıca iri yıldız küpeler, torba tipi çanta falan, bu fabrikasyon nesnelere çekici görünmeye mi çalışıyordu? Kendi sadeliğini gizlemiş, bir başkasını da bütün teferruatıyla olmaya çalışan yeni bir oyuncu halindeydi sanki (Mert, 2014a: 246-247).

“Hayalperest ve Kızları”nda bir zamanların devrimcisi Ayşenur’un, cezaevinden çıktıktan sonra siyasi duruşundan tavizler vererek toplumsal hayata ayak uydurmasıyla kısmeti çıkar. Ancak o Batı kökenli kelimeler kullanarak modernin katı bir temsilcisi olduğunu gösterir, evliliğe soğuk bakar. Kadına ve cinselliğe dair farklı düşünceleri vardır. Geleneksel olanı eleştirir: Hafta geçmeden de Ayşenur’un kısmeti çıktı... Bunlar Ayşenur’a sorduklarında o, içinde “konjonktür”, “makro”, “telekomünikasyon”, “entegrasyon”, “marketing”, “timing”, “high-tech” geçen şeyler söylüyor. ... Ev, aile, çocuk... Bunlar ne kadar saçma şeyler! Sonra, dilinde: serbest aşk, cinsel devrim, özgürlük, haz, Madonna, erkek egemen toplum vesaire, pencereden gökyüzüne, bir bulutlu çağa doğru bakıyor; elindeki kapağı gazete kâğıdıyla kaplanıp gizlenmiş kitapçık, ihtimalle bir gizli parti programıdır; kendinden hoparlörlü teybinde de marşlar çalmaktadır (Mert, 2014b: 95-96). Yazar modern hayatın aile, çocuk evliliğe bakışını serbest aşk, cinsel devrim, özgürlük, haz vb. geliştirdiği alternatifler üzerinden eleştirir.

“Kasabada Günebakan”da toplumsal değişimlerin aile ve kadını nasıl değersizleştirip geleneksel kutsallığından uzaklaştırdığı, kasabanın “kalburüstü esnafı” Kamil’in Öğretmen Tuğrul’dan alacağını isterken ortaya konur. Kamil, Tuğrul’dan alacağını ister ancak Tuğrul borcunu şimdi ödeyemeyeceğini söylediğinde Kamil ona:

Aklını kullansan parasız kalmazsın! Sen de o karı varken!(Mert, 2014b: 62) der. Kamil'in sözleriyle yazar ailenin maddiyata nasıl feda edildiğini göstererek ahlaki yozlaşmanın boyutlarını ortaya koyar.

Kadın güzelliğinin dış güzelliğe indirildiğini ve giysi, kozmetik, kuaför vb. yardımıyla güzelliğin yapay olarak sağlanması "Çardakta"da eleştirilir: 'Yo yo hanım kızım, sakın bir daha yapmayın!' dedi kadın. Aynalara güvenmeyin. Aynalara güvenilmez. Aynalar dışımızı gösterir, gözümüzün gördüğünü. Dış güzelliğe tutkun olanlar yüz verir aynalara. Oysa insanca güzelleşmek duyarlıkla olur, boyutlu ilişkiyle olur. Ruh sağlığını yansıtabilir mi aynalar? Onu kendimiz yakalamak zorundayız. Ne diyordu bu yaşlı kadınlar? Bunca yıl birlikte yaşadığım gençliğim, gençliğimiz, pahalı mayolarımız, dizim dizim giysilerimiz, kutu kutu, şişe şişe kozmetiğimiz, becerikli kuaförlere teslim edilen saçlarımız, Jr. bencillliğimiz, Ajda güzelliğimiz hep aynaların yalanı mı? Yazar burada eleştirdiği modern yaşantıda fiziğiyle öne çıkan ve vücudunu kozmetik, estetikle güzelleştirip görselleştiren kadınla geleneksel hayattaki kadınları karşılaştırır. Onların moderne zit, sade giyimleri ve yaşlanmanın vücutlarındaki belirtileriyle barışık hâlleri dile getirilir: ...mezurasız, provasız şeyler. Fakat öyle dinginlerkine bacaklarındaki patlak yeşil damarlar, ne torbalaşan gözaltları, ne ayrıntısı zengin coğrafya atlası gibi bol çizgili yüzleri, ne suyu çekilmiş kırışık derileri, ne de el yüz enselerindeki sepya lekeler... Hiç rahatlarını kaçırmıyor. Hiçbirini umursamıyorlar bile (Mert, 2014b: 109-111).

"Poyrazlar, Bir İçli Kuş"ta da dış güzelliğin yapaylıkla oluşturulması eleştiri konusu olur: Makyaj sevmem. Makyajın dili belki kötü kullanıldığından, açıktır, sıradandır. Gör beni diyen sokak kızı dilidir bence. Renklendirecek kadar pudra, bir o kadar da ruj... (Mert, 2014b: 143). "Akşamleyin Kılıpayı"nda eleştirilerine devam eder: Kadınları japone kollu, kızları kısa etekli, tafta kurdeleli, tafta kurdeleli, 'karyoka'lı ayakları hep beyaz şoseli bu insanlar, evlerinden oluşan bu sokaklarda, kendi lojman semtlerinde deniz kadar uzaktılar dünyamızdan (Mert, 2014b: 133). "Köprü" hikayesinde kadınların giyimleri, modanın takipçiliğini yapmaları ve karşı cinsle olan ilişkilerindeki değişim eleştirilir: Kızlarımız ithal malı özgürlüğün kahramanı kesildiler. Miniden kota kottan yırtmaçlıya moda izliyorlar, bir gün onunla, başka gün bununla gezip tozuyorlar (Mert, 2014b: 22). "Yılbaşı Fotoğrafları"nda karı koca eski fotoğraflara bakar. Kadın kocası gittikten sonra fotoğrafları tekrar gözden geçirir. Fotoğraflarda gördüklerinden sonra onları "sırf kendi olma bilinciyle" yırtar, yok eder. Burada da kadının vücuduyla öne çıkması, toplumda cinselliğiyle fark edilmesi ve fiziğini teşhir etmesi eleştirilir: Bu kadınlar vücutlarının bu görünür parçalarıyla bunca oynamakla hala dikkatleri çekemediklerine mi inanıyor acaba? Bazıları için böyle olmalı ki onlar vücutlarının tamamını ayaküstü iş tutmaya hazır sokak kadınları gibi de teşhir etmişler. Üstelik o kadınların o daracık odalarda gösterdikleri meslek hünerlerini bunlar çıldır çıldır salonlarda alenen gösteriyorlar da, amatörliklerinden dolayı galiba hanımefendiliklerinden de olmuyorlar... Bu fotoğraflardan birinde yılların şarkıcısı bir hanım masasında oynattığı dansözün, fotoğraf öncesinde onları bilmiyoruz ama şimdi tutmuş poposunu elleyip yokluyor, seviyor, sıvazlıyor. ...üzerinde sadece mayoya benzer bir iç giyim, "body" dedikleri olmalı, çömelmiş erkek havalının bacaklarını aşağı yukarı okşuyor (Mert, 2014b: 166).

"Eşler"de birbirine denk olmayan çiftin evliliği anlatılmaktadır. Muammer Bey, ilk eşi öldükten sonra kendisinden on beş yaş küçük Nigâr'la evlenir. Yazar Nigar'ın kişiliği üzerinde durmaz. Çünkü o fiziksel unsurlarıyla toplumda kendini kabullendiren bir kadındır: Saçlar dalga dalga. Yanaklar pembe. Küçük dudaklarında ıslak bir ruj, altında vücudunu sınıksıkı sarmış bir pantolon. Üstünde siyah beyaz çizgileri sağdan soldan gelip iki göğsün ortasında buluşan spagetti askılı bir bluz. Dahası iki dudağında da iki kiraz (Mert, 2014b: 174).

"Betül" geleneksel aile düzeninin modern yaşamla birlikte bozulmasının anlatıldığı bir öyküdür. Betül lüks bir hayata özenir, Bedri ile evlenerek istediği hayata erişir. Kocasını maneviyatı önemsememekte görselliğe değer vermektedir ve onu sık sık aldatır fakat Betül bu duruma sessiz kalır çünkü o da hiçbir zaman kocasını değil, onun kendisine vadettiği hayatı sevmiştir.

Yazar burada evliliğin karşılıklı menfaatle kurdurulup bu menfaatlerle devam ettirilmesini eleştirir: Manevi güzellik ihtiras uyandırmaz. İhtirası, renk ve koku uyandırır. Eh, etrafta da evlenmiş, doğurmuş, öyleyken Barbie bebek ölçülerinde kalmayı da bilmiş aromalı sarışın hayali var. Üstelik hepsi de özgür, hepsi de aklın atlarına binmeye, o dizginsiz atlarla gidilebilecek son yere kadar gitmeye hazır. Bunlardan hangisi Bedri'ye sokulduysa ya da Bedri'nin sokulmalarına hangisi yer açıtıysa Bedri alıp başını onunla o son yere kadar gitti. Betül'ün gıkı çıkmadı. Gıkı çıkmadı, çünkü mesele Bedri değil, Bedri'yle kavuşulmuş hayattı. Onu kaybetmek istemiyordu Betül. Bedri daha da ileri gider ve çocukları Olay'ın arkadaşı Çelen'le ilişki yaşar: "İşte Olay eczane mamalarıyla beslendi, kreşlerde büyüdü, özel öğretmenler elinde eğitildi, kolejlerde okudu. Çelen de onun kolejden arkadaşı. Çelen ince. Çelen boylu. Çelen sarışın. Bedri, daha geldikleri ilk gün bakakalıyor bu çocuk güzelliğine, onu, altındaki sütlü mısır güzelliğiyle de görüyor.... Çelen çeliniyor. Bu da diğerleri gibi Betül'ü rahatsız etmez gibi görünse de o, intikamını aynı şekilde alır. Bedri'nin akrabası olan misafirleri evlerinde kalmaya başlar. Betül giyimi ve görüntüsüyle onu ayartır. Yazar bu duruma ironiyle yaklaşır: Aynı evi paylaşıyorlar, hayatı ortaklaşa yaşıyorlar. Zaman zaman Çelen de geliyor. Olay yok. Amerika'da. Mezun olur olmaz gitti, orada sinema-televizyon eğitimi görüyor. Görsün. Bakalım biz daha neler göreceğiz (Mert, 2014b: 196-197).

Yazar birçok hikâyesinde olduğu gibi "Fesleğen"de de modern yaşamın getirdiği toplumsal değişimlerin aile üzerindeki etkilerini eleştirir. O, burada yabancı uyruklu Natali'yle evlenen Koray'ın annesi Necibe ve babası Necip Bey'le ilişkisini anlatır. Necibe ve Necip Bey'in torunları Erman'la aralarındaki mesafeyi kapatamamaları esere trajik bir boyut katar. Necibe oğlunun yanına gider fakat döndüğünde anlattıklarıyla yaşadıklarının farklı olduğunu Necip Bey'e aktarır: Yedi yıl buğz yaparmış Natali. Annen, annen der dururmuş. Duyunca şaşırırım. Demek yedi yıl! Her insan her kokuyu almasa da, belli, özel kokuları alır sanırım. Gitseydim göreceklerim olurdu muhakkak, bu da bana yeterdi. Necibe hiçbirini anlatmadı. Ardından modernizm eleştirilir. Dede ve babaanne torunlarını internetten bile göremez: Ne diyeyim? Erman'ı, dört yaşına basmadan internet camında bile göremeyeceğini... Göremeyeceğimizi nasıl diyeyim? Çünkü Natali dört yaşına gelene kadar çocuğu Necip Beylere göstermemeye karar verir. Necip Bey dejenere olan aile yapılarından dolayı hayıflanır: Yabancı olsa, merak eder insan. Ama kendi torununu, dört yaşına kadar, hem de internetten seslenmek dahi yasaklanmış ise merak etmeli mi? Necip Bey'in torununun yaş gününü ancak DVD ya da fotoğraflar aracılığıyla görme şansı vardır ancak bunu da istemez: Pek çok fotoğraf. Kayıtlar. Erman'ın yaş günü bile varmış DVD'lerin birinde. ... Dubai'de böyle oluyormuş yaş günleri. Babaannesiz mi? Dedesiz mi? Baban bakmıyor Koray. Geçen yılıkire de bakmadı (Mert, 2015: 11- 20). Torununun doğum gününü DVD'lerden izlemek zorunda kalan ve izlemeye gönül elvermeyen dedenin trajik durumu modern yaşam eleştirisi olarak görülmelidir (Harmancı, 2013: 139).

Yurtdışında yaşayan Natali Türkiye'ye geldiklerinde Necip Bey'le Necibe'yi ziyaret etmez: Birlikte gelmişler: Koray, Natali gelin ve Erman torun. Bir gece yatıp gitmişler. İstanbul'da, konsoloslukta işleri varmış, onlar tamamlanır tamamlanmaz gelinle çocuk Semerkant'a uçacak, Koray da Dubai'ye dönmeden önce bir hafta daha kalacaktı Adapazarı'nda. Necip Bey torununa kavuşur, onunla hasret giderir ancak onunla arasında kapatamayacağı bir mesafe vardır. Bunu yazar dil metaforuyla belirtir: Sıcaklığımı aldım, evet. Verdim mi, bilmiyorum. Nasıl sevilir torun? Tosun dersin, kerata dersin. Kızarsın köftehor, haşerat falan. Diyemiyorum. Neden? Derim de demiş olmam. İngilizcesini demem lazım. Anaokulunda da İngilizceymiş eğitim. İngilizce için, benim dilim, diyormuş zaten Erman (Mert, 2015: 25 - 26).

Necati Mert öykülerinde modern yaşamla birlikte kadın güzelliğinin dış güzelliğe indirgenmesini; giysi, kozmetik, kuaför vb. yardımıyla güzelliğin yapay olarak sağlanmasını; modern hayatın onu metalaştırıp bir nesne olarak algılamasını, geleneksel rolünün çok uzağında reklam malzemesi olmasını vb. eleştirmiştir.

Bazı hikâyelerinde kadının geleneksel rolünde cinsel kimliğinden vazgeçip anneliği seçerek fedakârca kendini çocuklarına adadığını söyleyerek evliliğe olumsuz bir bakış sergilese de zayıflayan aile bağları, ailedeki ahlaki yozlaşma, ailenin kutsallığını yitirip ahlaki dayanaklarını kaybetmesi, menfaate dayalı bir ilişkiye dönüşmesi, modern hayat tarzının aile, çocuk evliliğe karşı geliştirdiği serbest aşk, cinsel devrim, özgürlük, haz vb. düşünceleri ve toplumsal değişimlerle kadının, geleneksel aile yapısındaki rolünün değişmesinin olumsuz sonuçlarını eleştirmiştir.

4. KENTLEŞME

Türkiye’de modern tarımla birlikte kırsal alanda işsizlik artarken sanayileşmeyle kentlerde işçi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Köyden kente göç başlamış, artan nüfusla birlikte kentleşme ivme kazanmıştır. Bu toplumsal değişim zamanla modern büyükşehirleri doğururken geleneksel olanı hızla değişime zorlayıp yok etmiştir. Necati Mert Adapazarı üzerinden modern yaşamın bir getirisi olan kentleşmeyi eleştirmiştir. “Küçük Osman Çıkmazı”nda anlatıcı değişimin ne kadar hızlı olduğunu ardışık iki neslin bir sokakta bile değişmeyen bir şeyler tespit edemediğini söyleyerek dönüşümün hızını vurgular: Oysa birbirinden yirmi beş yıl arayla dünyaya gelen iki insan, bir sokağın elli yılından değişmemiş bir çizgi çıkartamıyorduk (Mert, 2014b: 55). Yollar asfaltla kaplanmış, bir zamanların çıkmaz sokağı açılmış, konaklar yerlerini apartmanlara bırakmış, yeni yapılar peyda olmuştur: Tanıyamadım! Bu sokak Küçük Osman’ın o sokağı mı? Çıkmaz sokak çıkar olmuş, başka mahallelere asfalt uzanıyor bugün yerinde. İnsan, birlikte yaşadığı sokakların değiştiğini nasıl da görmüyor. Karısına, çoluk çocuğuna, saçının akına alıştığı gibi alışıyor her değişikliğe. Bakkal Feyzullah’ın cumbalı, cihannümali, görkemli konağı yok artık. Armutluğun yerinde de Kız Meslek Lisesi var (Mert, 2014b: 55). Kentleşme sokağı sadece görünüm olarak değiştirmemiş insanların değer yargılarını, ahlaki yapılarını, geleneklerini dolayısıyla bütün yaşantısını hedef almıştır: Vasfiye’nin sutyenini mesele yapan sokakta, her üç dükkândan biri video kulüp ve her birinde de Brooke Shields, Bo Derek, Sylvia Kristel... Tahta evler yıkılmış, aile sofraları kaldırılıp sofraya bezleri dürülmüş, kuru fasulyeyi dörde bölünmüş iki baş soğanla kaşıklayan insanların torunları her katı ikişerden dört dairesel apartmanlara çıkmışlar üst üste (Mert, 2014b: 55).

“Zamansız”da belediye Romanların yaşadığı Garipler’i kentsel dönüşüm kapsamına alır. Kent merkezindeki bu değerli arazi üzerine yapılması planlanan evler için burada yaşayanlar başka bir yerlere gitmesi için zorlanır. Burası “modern bir kent” olarak tanımlanır: Belediyemiz, Garipler’i kentsel dönüşüm kapsamına aldı; hükümetimizin sağladığı imkânlarla Kayrantepe’de sizin için modern bir kent kurmakta (İstemiyoruz!) Yarınlar sizin (Yuh’lar!) (Mert, 2015: 94). Bu bölgenin sakinlerinden bazıları da bu işten pay kapmaya çalışır ve şehrin bu değerli noktasını orada yaşayanlara yani gerçek sahiplerine yakıştıramaz: (...)yoksa Necati Ağbin, Garipler’in yıkılacak olmasına senin üzerinden ağıt mı yakacak?’ (Şarkıyı okuyup geçen bir afet gibi) (Mert, 2015: 94). Mahalle boşaltılacakmış. Ercan’ın babası, kentsel dönüşüm mü neymiş bu, işin bir ucundan tutmak için uğraşıyormuş. Oturanlar? Oturanlar mı? Oturan yok ki! Onlar Roman. Ercan’ın babası, şehrin canım yerinde Çingeneler oturacak değil ya! diyormuş (Mert, 2015: 91). Mahalle yeni inşa edilecek olan binalar için önce iş makineleriyle yok edilir. Buna karşı çıkanlar, direnenler olsa da kolluk kuvvetlerinin yardımıyla Garipler yok edilir: Makine çalıştı. Ses arttı. Duman, mazot. Yanık petrol kokusu. Kepçe silkindi. İndi. Yola daha değmemişti ki makinelerle fırladı ahali. Göz gözü görmez oldu. Çılgılık kıyamet koptu. Taşlar atıldı. Sopalar kırıldı. İnsan sesi demir sesine karıştı. Emniyet’in meydana girmesiyle durdu muharebe. Evet, yol Garipler’e girdi mi bir yol, bizi ara ki bulasın! Aralarındaydın. Çekip gidenlerden olabileceken olmamıştın. (Hayranlıkla) (Mert, 2015: 93). ... Bu yol, yürüdüğüm yol. Kendi yolum. Neden bırakayım? (...)Bırakmamalı elbette. Direnmek neden zamansız olsun? Bunu anlamadım. Direnmek zamansız değil, ben zamansızım. Dün ne isem bugün de oyum, yarın da o olacağım. Zaman beni bağlamıyor (Mert, 2015: 94).

“Herkesin Bir Bildiği”nde yine aynı konu dile getirilir. Kentleşme sadece şehirlerde yaşanmaz. Kent hayatından bunalan insan taşraya kaçır fakat taşrayı da kentleştirir. Doğal hâlimden çok uzak bir görünümde tasvir edilen Sapanca İstanbulluların işgaline uğrar: Sapancaya koşuyor millet. Ne var Sapanca’da? Statü, vizyon, imaj. Otoban daha proje halindeyken İstanbullular geldi Sapancaya. Kapattılar yamaçları. Villalar. Havuzlu bahçeler. Sapanca içinde bir başka Sapanca. Cuma akşamı turnikeler mih gibi. Camları köpekli bağajları yiyecekli, içecekli peş peşe markalar (Mert, 2014b: 257).

“Çiğdem”de yayla yolu tasvir edilirken de tabiatın insanlar tarafından nasıl tahrip edildiğine değinilir: Greyder yeni girmiş; yol geniş, açık. Zemin sert toprak. Yayladan yaylaya, kamptan kampa uzanan telefon tellerini klavuzlayıp çıktık. Ta tepeye, en tepeye, Çiğdem’e (Mert, 2014b: 215). Bu konuya “Betül”de değinilir. Kentleşmenin ve modern yaşamın oluşturduğu çevre problemleri ve bunlara bağlı zarar gören canlılar dile getirilerek eleştiri konusu yapılır: 1950’li yıllar... Çevre diye bir problem yok. Yaprak yeşil. Kuşlar pır pır. Sakarya, pırlanta misali pırl pırl. İçinde adı güzel, tadı güzel yerli balıklar: Oklama, Çılpık, Hösgün...(Mert, 2014b: 193).

“Ütümüzde Yıldızlar Hep”te anlatıcı çocukluk arkadaşını ziyarete gider. Bu arkadaşı babasının aksine kendine modern bir yaşam alanı kurar, atadan kalan mülkü geliştirir ve zenginleşir. Nazmi hiçbir değeri tanımaz, hayatını kazanmak daha çok kazanmak ve biriktirmek üzerine kurar: Nazmi, babasının ölümünden sonra çeşme meydanındaki o evle bahçeyi, müteahhit modasına rağmen kendi eliyle yıkıp söktü ve biz olmazlığını sandığımız bir rüyanın gerçekleşmesini şaşkınlıkla yaşarken, parmakla gösterilen koca bir apartman dikti yerine. Bunu atadan kalma tek dükkân yerine harıl harıl çalışan iki, üç belki daha fazla pastane imalathane ile şekerleme toptancılığı izledi. Üç bankada hesabı, Ticaret Odasında yönetim kurulu üyeliği... Bir de yabancı otomobili (Mert, 2014: 257). Ayrıca ziyaretine gelen arkadaşına övünüp nasihatle bulunarak kendi hayat tarzını dikte eder: Arsa al ev al, mülk mülktür. Öyle yiyip tüketmekle olmaz. Elin mülke uzanamıyorsa, hiç değilse altına, dövize yatır paranı, dedi (Mert, 2014a: 257). Burada kentleşmeyle birlikte nesiller arasındaki oluşan zihniyet farklılıkları da eleştiri konusu yapılır.

Teknolojinin öncülüğünde İstanbul Boğazı’na yapılan Boğaziçi ve Fatih Sultan Mehmet Köprüleriyle bir değer olarak gördüğü Galata Köprüsü’nü “Beğenmek Seni”de karşılaştırır. Kentleşmeyle beraber artan nüfusun ihtiyaçlarına bağlı yapılan yeni yapıların “değerlerin uğradığı cinayeti gösteriye dönüştürdüğünü” söyleyerek bunları eleştirir. Onların karşısına Galata Köprüsü’nü çıkarır ve bir gün onun da “yağmalanabileceğini” düşünür: Şimdi, Vaniköy’de, her ikisi de hayatı “büyük”ün, enerjinin ve teknolojinin kölesi saymakla onu çok farklı algılamış insanların eseri olan Boğaziçi Köprüsü bir yanımda, Fatih Sultan Mehmet Köprüsü de öteki yanımda diyecekleri varmışçasına çırpıntılı suya uzanmış bir kahvenin terasında değerlerin uğradığı cinayeti gösteriye dönüştürüp... Galata Köprüsü’nün belini yeni uyanmış meleğin kaldırışıyla yatağından belli belirsiz kaldırışı... yağmalanabileceğini hiç mi hiç düşünmeksizin bir serışı var ki! . Bu durum karşısında yazar “nev-zuhur” olarak tabir ettiği bazı grupların tepkisini alaycı bir üslupla eleştirir: Nitekim şimdilerde birtakım insanlar da: yeşiller, enteller, çevreciler, ilericiler, sosyaller, radikaller, marjinaler, çenesi sakallılar, barcılar, biracılar... Yani ‘nev-zuhur’un cümlesi, bir modadır başlatmışlar... Ama sanılır ki o eski hayat parçalarına içten bir yönelişle... Ne gezer!.. Hemen bitişiğinde yapılmakta olan yenisine karşın eskisinin, artık eski kalacak olan Galata Köprüsü’nün korunmasını istiyorlar ve desteklenmelerini bekliyorlarmış (Mert, 2014a: 270).

Kentleşmenin getirdiği toplumsal değişimin teknoloji ve kazanç amacıyla artık şehirlere sığmadığını, taşrayı da dönüşüme maruz bıraktığını “Şehir”de eleştirir. Köyden kente göç eden İlyas, karısı Mahmure’yi aldatır. Köyüne giden Mahmure tarlaları geçip köye yaklaşınca reklam levhalarını görür: “Her ev otomobil”, ötekinde “Her köye televizyon”, bir başkasında taksitli satışlar yazılıydı. Taşa çekilen ustura gibi aydınlanıyordu artık Mahmure... Kurtuluş değil köye kaçmak der ve tarladaki kadınlara haykırır: Şehir koşmaca geliyo. Kapınıza dayanmış bile.

Ya şehre de esir olup, ona da baş egeceksin, katlanacaksın... Ya da köyün erkeğine edemediğin isyanı, şehrin senedine, ticaretine edeceksin! (Mert, 2014a: 76).

“Vahit Efendi”de aynı apartmanda oturduğu komşusunun ani ölümünü cami avlusunda fark eden anlatıcı, kent yaşamındaki yalnızlığa vurgu yapar. Vahit Efendi, geleneği temsil eder, moderne tutunamaz, yalnız kalır, yalnız yaşar ve yalnız ölür. Onun dükkânı gökdelenin yanında tasvir edilerek gelenekseli temsil eden iş yerinin kentleşmeye ve moderne karşı duruşu ve kaybedişi iki yapı arasındaki zıtlıkla verilir: İlahi Vahit Efendi! Fırının karşısında bir yerde, tam da şimdi dev inşaatın yükseldiği yerin bitişiğinde, baraka mı, büfe mi, evden bozma mı olduğu ilk bakışta anlaşılabilir bir dükkânda öteberi satardı. Dükkânda sattığı ürünler eskiyi çağırıştırır. Bu yönüyle satılan nesnelere hem dükkânı hem de Vahit Efendi’yi tamamlayıcı bir unsur olarak seçilmiştir: Ne mi? Ne sattığını kendisi de bilmiyordu ki! Teki yitip gitmiş sandaletler, iskarpinler. Renkleri birbirine uymayan çizmeler. Bijon anahtarları, bujiler, stop lambaları. Sarısı kırmızıya, kırmızısı mora karışıp renk olmaktan çıkmış topak topak boyalar. Yağlıboya fırçaları. Onların yanındaki rafta desen desen parça kumaşlar (Mert, 2014a: 181). Daha sonra anlatıcı Vahit Efendiyle diyalogunu hatırlar. Bu diyalogda kentleşme eleştirilir ve Vahit Efendi kente ayak uyduramadığını itiraf eder: Hep yitirdik beyim! Dünya mal var şu dükkânda... Yok, pahasına satıyorum. Öyleyken de alan yok soran da. Toprak yeşili yoğrulduk biz, kentlinin beton grisini çekemiyor, alıcı edemiyoruz... Kent sığınana değil kentliye aitmiş (Mert, 2014a: 183). Vahit Efendi karısıyla sık sık kavga etmektedir. Anlatıcı bunlardan birini hatırlar. Vahit Efendi’ye karısının söyledikleriyle yazar kent kültüründeki insan ilişkilerini yerden yere vurur. Eşinin köyüne geri dönmek istemesi onun hâlden memnuniyetsizliğiyle beraber değişimin ve modernleşmenin getirilerinin insanlara mutluluk bahşetmediği düşüncesini vurgular: Neden getirdin beni buralara? Herkes göçüyor diye bizim de göçmemiz gerekli miydi? Toprak verimsizleşmiş hayvanlara kıran mı girmişti? Onca toprağı satıp savıp başımıza ölmeden taş dikmek Azrail’den daha can alıcı değil miydi? Ne komşuluk var bu taş binada ne düşmanlık! Dövüşte miyiz barışta mıyiz anlaşılabilir! Bir yığın sağır yaratık! Bütün bildikleri merdiven inip çıkmak. Yaşamıyorum ben burada işkence çekiyorum... Götür beni! Çifte koşulmaya bile razıyım. Yeter ki güneşinde tarhana kurutabileceğimiz bizim yerlere götür beni! (Mert, 2014: 183). Anlatıcı kent hayatındaki kalabalıkların arasında hiçbir insani ilişkin olmadığına, bireylerin yalnızlığına dikkat çeker: Yalnızlığımıza sığındım. Kent istediği kadar kalabalıklaşsın! Otobüsler, bulvarlar, stadyumlar, pazaryerleri, çarşılar, pasajlar, mahkeme salonları, okullar, dilediğince dolup dolup boşalsın! Bu kalabalığın bütün doğurduğu nihayet boy boy ve istinasız her yaşta yalnızlıklardır (Mert, 2014: 180). Yazar eleştirilerine cezazede apartmandan kimse olmadığını söyleyerek devam eder. Kent insanları yaşarken olduğu gibi ölürken de yalnızlığa mahkûm etmiştir: Kimse yok bizim apartmandan. Ne karşı dairededekiler, ne alt katların insanları. Sinemacı, bankacı, emlakçı, şirket yetkilisi... Hiçbiri, hiçbiri. Üst kattakilerde. Ben bile düşünüyorum ne yapsam diye (Mert, 2014a: 183).

“Vitrinlerde Mekânsız”da anlatıcı kent yaşamını eleştirirken şehirde insanın köy yaşamındaki gibi davrandığı, yetindiği takdirde kent tarafından cezalandırılacağı düşüncesi vurgulanırken kentte yaşayan insanın elindekinden hep daha fazlasını istemesi gerektiği fikri sezdirilir: Köydekinden farklı olmamak, fazladan bir şey isteyip işini güçleştirmemek için ne kadar dikkatli olursan o kadar çabuk kuruyorsun şehirde. Ve şehir öyle bir mahkeme ki, cezayı verdikten sonra bile söylemiyor suçunu, onu da sana buldurtuyor (Mert, 2015a: 183). Anlatıcı şehirdeki bu ortamda gelenekselden kopar, modern olana ayak uydurarak şehre katılır çünkü şehir ona değer vermez ve onu olduğu gibi kabul etmez. Fakat bu sefer de o, geleneğin hışmına maruz kalır. Gelenekle modern arasına sıkışmış, kendine yön arayan anlatıcı gelenekselle modernin kıskacındaki karakterinden rahatsızlık duyar: Kişiliğimi ne kadar sahte, yalan, çeşitli ve pahalı bulursam bulayım, şehre doğru yapraklanarak uzayan dalları vardı artık; fakat bu kez de eski kişiliğimi unuttuğum için köy cezalandırıyordu beni. ... Süslenmek, süslenerek katılmak şehre! Evet! Ama kazanmak, üretime geçmek koşuluyla. Yoksa başka türlü kabul etmiyordu şehir... Şehir silkeliyordu beni!

Şehir için hiçbir değer taşıyıyordum. Geçmişle şimdiki zaman arasında, nahif duyarlılığımın uyumlu bir arayışında, benim için yalnız benim için bir değeri vardı. Ardından kentteki modern hayatın vitrinleştiği yani teşhirci hâle geldiğine değinilir, insanların yemesinden, içmesinden düşünmesine standartlaşmış yani tek tipleşmiş bir hayat tarzı yaşadığı vurgulanır. Vitrinleşen hayat bir yönüyle de dekolte dir. Görünen kısmı görünmeyen bölümünün hayal edilmesini sağlar ancak bu hayal gerçekten çok daha farklı ve cezbedicidir: Şehir deyince vitrinler gelir aklıma hep. Öylesine temiz ışıl ışıl ve var olup olmadığı dokunmadan anlaşılabilir camlar ardında süslü yaşam parçaları.... Her şey vitrinlenmişti şehirde. Yasak, gizli, ayıp diye bir şey yoktu. Körpe körpe kuzular... Köfteci dükkanları...pastaneler, tatlıcı dükkanları.... Göz hakkı, göz kalması, niyet bozması, özenmek, imrenmek... hiç hatırlanmadan. Her şey dekolteydi şehirde. Dekolte ve aleni. Fakat ya insanlar? Evlerimiz duvarlı, pencerelerimiz küçük ve yüksekte, kapılarımız da örtüktü bizim. Ama ne yediğimiz, nasıl uyuduğumuz, ne düşündüğümüz gizli değildi. Apaşıkârdık birbirimize (Mert, 2014a: 188).

Kentle taşra karşıtlığı üzerine kurulmuş olan “Mikrofon”da da şehir vitrinleşmiş olarak tasvir edilir. Vitrinler insanları cezbedici bir şekilde düzenlenmiştir: Uzunçarşı kentin birinci çarşısı... Laz yeşili dışında ne kadar lüks sınıf sultan ne varsa bu çarşının vitrinlerinde renk gösterir. Kimi çorap olur ince uzun. Kimi uçarı bir etek. Kimi, gül tenli plastik mankenin üstünde deniz köpüğü gipür dantel gelinliktir, evet demeye hazır. Ya da cilveli bir bluz. Zengin bir palto. Kalantor bir fötr. Belki kravat başında kavak yelleri esen. Belki bir gömlek hanımelinin ipek yumuşaklığında. Neden ruj olmasın dudak dudağa. Veya çapkın rüyalı iç çamaşır (Mert, 2014b: 153).

“Amortiden Bir Gün”de kent yaşamının insanı kuşatması ve bunaltması anlatılır. Modern yaşamın sorumlulukları altında ezilen insanın izlenimleri aktarılırken toplantı, randevu, konferans vb. etkinliklerle günlük hayatı planlanmış; kılığı kıyafeti belli markalarla belirlenmiş anlatıcı yürüyüşe çıkar: O gün ne ciddi, ne de önemli bir amaçla çıktım evden. İşe gitmeyecektim. Bir iş toplantısına katılmayacaktım. Hiç kimseyle randevum yoktu. Konferans dinlemeyecek, ne bileyim sinema, tiyatro izlemeyecektim. Çantamı almadım bu yüzden. İtalyan ayakkabılarımı giymedim. Pierre Cardin imzalı kravatımı takmadım. Adı ‘moda’ olan firmanın da hiçbir şeyi yoktu üzerimde. Sanki denizde, tatildeydim de, mantığı hiç umursamayan bir gelişigüzellik içinde ... sabah yürüyüşüne çıkmıştım (Mert, 2014a: 233). Anlatımda ironi hâkimdir, anlatıcı modern hayatın; giyiminden, günlük aktivitelerine varıncaya kadar bütün hayatını kuşatılmasından rahatsızlığını dile getirir. Bu yürüyüş esnasındaki izlenimlerinde anlatıcı şehri yine vitrinleşmiş, mahremiyetini yitirmiş, teşhir edilen bir hayat tarzıyla tasvir eder: Karşınızdaki apartmanın en üst dairesi uykudaydı henüz. Boydan boya penceresinde hiç örtülmeyen perdeler, balkon duvarında da, pıtır pıtır açmış sarmaşık cinsi bir çiçek. Nedense belleğim hiç önemsemediği kimi ayrıntıyı üste çıkarıyor hemen: Allah versin kadınları lüks, kızları lüks, artist gibi boyanmalar, defileler, kürkler, yabancı otomobillerde vakitli vakitsiz gidip gelmeler...(Mert, 2014a: 233). Perdesiz bir yaşam onlarınki; öyleyken kendimi röntgenci bir kelebek yerine koyup sarmaşıktaki çiçeğe konmak perdesizliklerine karşın yine de bilinmeden kalmış yanlarını oradan izlemek öyle çekici istekli ki. Anlatıcının gözüne büyükşehirlerdeki çocuklar da çarpar. Oyun çağında olan bu çocukların modern kent yaşamında boyacı, bekçi, çırak, komi vb. olarak okulsuz, sevgisiz karşımıza çıkmasını eleştirir: Kentleri sıkıştıran çocuklar! Simit, çiklet, yara bandı, lahmacun, otobüs bileti satan, boyacılık, araba yıkayıcılığı, ‘Beklemeden vapura jeton!’ satıcılığı, garaj bekçiliği yapan, çırak duran, garson gerisinde komilik eden, elinde askılı tepsisi, ocağa: ‘İki çay, biri açık, biri Çernobil!’ seslenen, kılavuzluk edip kör annesini dilendiren, ‘Aaabiyleer gaste!’ diye makamlı yalvaran, maçlara duvardan atlayıp giren, trenlere vapurlara kaçak binen....Tommiks, Teksas, wing değiş tokuşu yapan bir anlaşmazlık oldu mu kıyasıya dövüşen, başı kabak, baldırı çıplak, okulsuz, ne satarsa satsın, aslen işsiz, sevgisiz ve bir başına çocuklar. Gerçekte, kentlerde kendileri sıkışan çocuklar!

Hayallerin en kolay genişleyeceği yaşlarda olmalarına karşın bir vav gibi kendi içlerine kıvrılıp sur diplerinde, izbelerde, köprü altlarında yatan, bir acılı lahmacunu bir dilim ekmeğe katıklayan, onu da bir ömür yiyen çocuklar! (Mert, 2014a: 236). Bunalmışlıkla kendini sokaklara vuran anlatıcı ruhunun yangınına söndürecek bir tutamak arar. Düşlere dalarak bu şehrin izin vermediği şeyleri gerçekleştirmeye çalışsa da bir süre sonra şehrin gerçekleriyle yüzleşir. Her arayışı şehrin boğuculuğunda sönüp gider (Tosun, 2016: 422).

“Mayhoş Haller”de kendini “marketli bir hayatın vakumlanmış ürününe” benzeten anlatıcı geleneksel yaşantıdan övgüyle bahsederek modernizm karşıtlığını ortaya koyar. Kentteki günlük yaşamda bunalan anlatıcı doğallığı ve insani meziyetleri taşradan gelip pazarda ürünlerini satanlar arsında bulur ve içinde modern hayatın bastırıldığı duygular bu ortamda uyanır: İlçede Pazar kurulduğu günler... O günler, köylü kadınlar, ovidan, yayladan, pazar diye ini iniveriyor, yanlarındaki ufak tefekleri açıyor ve civardan gelen pazarcıların yanları sıra satı satıveriyor. ... Benim için de iyi oluyor bu pazarlar. Çünkü marketli bir hayatın vakumlanmış bir ürünü gibiyiz biz. İlde oturuyoruz. Burada bulunmam iş nedeniyle. Öyleyiz möyleyiz ama doğal ölçüler içindeki hayatların sıcaklığıyla ısınmasını da henüz unutmamışız. O insanların arasına katıldığımda anlıyorum bunu. İnanın yanlarında hemen değişiveriyorum (Mert, 2014: 183).

“Yorgun”da ise kent yaşamına ayak uyduramayan, psikolojik sıkıntılar yaşayan, dışlanmışlıkla taşraya sığınan anlatıcı modern hayatın getirdiği yapay ürünlerin desteğine ihtiyaç duyar. Bu hikâyede de şehir vitrinlerle özdeşleştirilmiştir: Psikiyatrinin testlerini aldılar. EEG’sine soktular, sık kontrollerle iyileştirmeye çalıştılar beni. Şimdi iyi miyim acaba!... Ama sıkı sıkı uyarıyorlar yine: Sakın iyileştirdiğini zannedip Lizan’ı Ludiomil’i bırakma! Onların desteğiyle ayakta duruyorsun!. Fakülte kliniğinde işimiz biter bitmez kente çıktık... yol üstü vitrinlerine, vitrinlerde etek, bluz, ceket, elbise, ve pabuçlara baktık (Mert, 2014b: 81).

Modern hayatın kentte insan üzerindeki olumsuzluklarından “Çardakta”da bahsedilir. İnsanların tek tipleşmesi, fırsatçılığı, her an stres altında olması eleştirilir: Nasıl gelip buluşmuşlar aynı renkte, aynı kımiltısızlıkta! Hastalıkları bile aynı. Ya karaciğer, ya mide, ya şeker! ... Her sabah saat 9’da işte olmak zorundasın! Bankada kasa tutmadı, eyvah! Büyük oğlan koleji kazanamadı, ama kazanamadığını duyarlarsa tefe koyarlar bizi! O Çilli’ye o mercedesi bırakmam, gerekirse oğlanın kucağına atarım kendimi! Ne çok vapur kaçırıyoruz! Ortağım gördü, yandım! (Mert, 2014b:100).

Necati Mert kentleşmeyi modern yaşamın getirdiği ahlaki yozlaşma ve insan üzerindeki olumsuz etkileri bakımından eleştirir. Tespitlerini genelde Adapazarı üzerinden yapar. Modern büyükşehirlerin geleneksel olanı hızla değişime zorlaması, kentsel dönüşümle yıllardır yaşadıkları yerlerden olan insanlar, kentleşmenin artık şehirlere sığmayıp taşrayı da dönüşüme maruz bırakması, kentleşmenin oluşturduğu çevre problemleri ve bunlara bağlı zarar gören canlılar, şehirlerin ve yaşamın vitrinleşmesi vb. konular onun eserlerinde ele alınır. Kentteki yaşamın ahlak ve insan psikolojisi üzerindeki etkilerine de değinilir.

5. DİN ve AHLAK ANLAYIŞI

Toplumsal değişimler sosyal hayattaki birçok kurumu etkilediği gibi dini ve ahlak anlayışını da etkilemiş, onu değişime zorlamıştır. Modern yaşamın sosyal hayattaki değişimlerle getirdiği bu baskı beraberinde din ve ahlak anlayışında yozlaşmayı getirmiş ve edebi eserlere konu olmuştur. Necati Mert de toplumsal değişimle birlikte ortaya çıkan modern yaşantının din üzerindeki etkisine ve ahlaki değerlerde yaşanan yozlaşmaya öykülerinde yer vermiştir.

“Oruç Satmak”⁸ta anlatıcı çocukluk yıllarında orucunu dondurma için bozduğundan, onun parasını da dedesine yalan söyleyerek aldığından bahseder. Dedesinin bunu fark ettiğinde gösterdiği tepkiyi anlatır. Eskiyle yeninin karşılaştırıldığı bölümde modernleşen hayatta para kazanma hırslının dini değerlerin önüne geçmesi ve insanların maneviyatı önemsemeyip parayı önceleyen bir hayat tarzı kurmasını eleştirir: Biz din, ahlak yoluna adam kazanmaya çalışıyoruz, bunlar yolumuzu kesiyorlar, dedi. Zamanımızda ramazan günü aşçılar bile dükkân açmazdı. Şimdiyse dondurma denen zıkkım sokak aralarında gezdiriliyor. Hem dinsizliğin yanında yalancılığı da getirdi bu satıcılar. Ne diyeyim Allah büyük, ıslah etsin. Ardından “şimdi”yi anlatılmaya başlanır ve dini yozlaşmanın daha da arttığı belirtilir. Bu durum karşısında para temel değeri haline getiren modern insanın kendinde hiç suç aramaması, vicdanını kandırması eleştirilir: Zavallı dedem! Eğer yaşasaydı da benim cuma namazlarıma bile her zaman gidemediğimi görseydi, hiç kuşum yok ecelini beklemeyip füceten ölürdü. Benim suçum yok ama. Baksanıza ezanlar hep öğün saatinde okunuyor. Müşterilerinin arttığı servisin sıkıştığı saatlerde. Daha sonra bahçede yaptığı değişikliklerden bahseden anlatıcı paranın hayatındaki anlamını geç idrak ettiği için hayıflanır: Daha iyi bakılsınlar diye çiçeklerime de işinin eri bir bahçıvan tuttum. Hey be çocukluk! Parayı ne yapsın ki! diye sormuştum. Paranın merkez olduğunu her bir yolun paradan geçtiğini bilememişim (Mert, 2014a: 48-49).

“Herkesin Kızı”nda Ali İslam kızını Kuran-ı Kerim öğrenmesi için kursa göndermeye karar verir fakat toplumun tepkisiyle karşılaşır. Değişen toplum manevi değerleri aşağılamakta ve bunlara rağbet edenleri dışlamaktadır: Yahu, şimdi Kuran’a eskisi gibi rağbet var mı? Kurslara gidenler ise ya akıl yoksunu ya da cüzdandan. Yani bu dünyadan umudunu kesenler. Hem kursların da artık Allah için değil siyaset için açıldığını işitmedin mi? . Baba çocuğu üzerindeki otoritesini kaybeder ve ona vermesi gereken ahlaki değerleri veremeyecek hâle gelir. Dersleri dışında magazin dünyasındaki insanlara özenip olumsuz davranışlarda bulunan kızına biraz sert davrandığında yine tepkiyle karşılaşır: İlkokula başladı kız. Ama dersle ilgisi yok. (...) ‘Güzellik’ deyince iki parmağını ucuyla eteğini kaldırsın! (...) Magazinlerden, gazetelerden mayolu-mayosuz artist resimleri kessin! (...) Eğer adam olacak çocuk oyundan belli olsaydı bunun ya şöhretli bir saniye ya da pespaye bir sokak kadını olacağı kesindi. Babası kıza ne zaman biraz gözükecek olsa: “Sen benim istikbalimle oynuyorsun” diye paylayıverir. İşte o zaman bun alıyor Ali İslam... Ali İslam bu davranışlarından dolayı tutucu, gerici olarak nitelenir, onun üzerinde modern olarak gösterilen olumsuz örneklerle baskı kurulur: Karısıyla dertleşirken karısı ona: ..etrafına baksan ne kadar tutucu, gerici olduğunu kendi gözleriyle göreceksin. Ama nerde sende öyle ileri kafa. Eczacı kendi eliyle kızına pembe bikini almış. Uncu Kadir Bey eve seksoloji kitapları getiriyormuş ve “Kızımı hayata hazırlıyorum diyormuş.” Tüccar Naim de kızına demiş ki “Sakın kara sevdaya tutulma erkeklerle eğleş, koklaş o kadar.” Ya iğnecinin kızı Bir reklam firması sözleşme imzalamış kızla, yakında televizyonda çorap reklamına çıkacakmış. Bu baskı Ali İslam’ın bütün çevresini kaplar. Özellikle medya unsurları ona inancıyla ters düşünceler telkin eder: Gazeteler, fotoromanlar, dergiler, radyo, televizyon yükleniyordu topyekün. Ağızbirliği etmişler de “Kızı serbest bırak tutma kuyruğundan... babanın görevi kızını örtmek değil onun kısmetini açmaktır. Diyorlardı sanki.

⁸ Değer ölçüleri olmayan hiçbir toplum yoktur. Ancak bazı değerler zamanın gereklerine göre değişeceğine, zamanla katılaşma, kireçleşme eğilimi gösterirler. Bu bize üç şey anlatır: Toplumun bireylerini birbirlerine kenetleyen çok güçlü bir birlik vardır; kişiler değişmez kurallara uyarak yaşamayı çok rahat ve kolay bulurlar; yaşamları, yaşlanan kişilerin damarlarının sertleşmesi gibi katılaşmıştır. Kişiler böyle bir durumu çok beğenirlerse de değişme zorunluluklarının sillesini yemeyen toplum da yoktur. Zamanın yumrukları altında bazı kişiler, alışık oldukları ölçüleri bırakmaya, bazılarını gizli ya da açıkça çiğnemeye, bazıları da ya dışardan yeni kurallar almaya ya da kendileri yeni kurallar geliştirmeye başlarlar. Bunu yapanların iç hayatında ise çatışmalar başlar, bunun da sayısız görüntüleri vardır (Berkes, 2012: 19). Burada da hikaye kahramanının yaşadıkları Berkes’in işaret ettiği toplumsal değişmeye karşı direncin sonucunda ortaya çıkan iç çatışma görüntüsüdür.

Yazar ayrıca hayali Batılı bilim adamları “Fransız Psikolog “Pomplezan”, Alman Hans Müller”in düşüncelerine yer vererek modern toplumun, Ali İslam’ın gayri ahlaki olduğunu düşündüğü yaklaşımları bilimsel temele oturtarak meşrulaştırmasını eleştirir. Hikâyenin sonunda Ali İslam baskıya boyun eğip, modernleşme uğruna toplumsal değişime ayak uydurur. Faize, paraya, kızının karşı cinsle olan ilişkisine bakış açısı değişir ve yer yer bunları kabullenmek için vicdanını kandırır (faizi paranın değer kaybını önleyici bir mekanizma olarak algılaması gibi) : Hep ileri olacağız diye değiştik. Önce din dedim, Kuran dedim. Sonra olmasalar da olur dedim. Faizi haram sayıyordum, şimdi faizi paranın değer kaybını dengeleyen pay olarak görüyorum. Eskiden namus diyordum, şimdi para diyorum. Çünkü paralıların içinde bir tane bile namussuz yok. Bakın hepimiz değişmişiz değil mi? Nasıl mı? Nasıl olacak! Kabak geldik kelek gidiyoruz işte. Ama kavun olmanın yolunu öğrenemedik. Eleştiri konusu olan Ali İslam’ın değişen din, ahlak anlayışı; kızının erkek arkadaşıyla tanışmasıyla daha bariz bir şekilde gösterilir. Ali İslam din ve ahlak konusunda çevresine karşı duyarsızlaşarak modern hayat ve değişim karşısında kaybettiğini itiraf eder: Bir delikanlı vardı kolunda. O da blucine zor sığmış, saçlarını kim bilir hangi berberlerde kabarttırmış, bilmem ne marka erkek kokusunu da unutmamış biri. ... Ve manzara karşısında duyarsızlaşan Ali İslam “Yanıldın kızım!”, “Ben senin baban değilim. Senin tanıdığın baban artık öldü.” (Mert, 2014a:137-141).

Çevresinde değer verilen bir insan olan Muhsin Hoca üzerinden ibadetin yozlaştırılması “Ne Güzel, Ne Mübarek” te anlatılır ve takvanın yerini iş adamlığı, tüccarlık, profesörlüğün alması eleştirilir: Hacdan bu son dönüşü kaçınıcı gidişinin dönüşüydü bilmiyorum. Tebrike gitmek içimden gelmedi. Çünkü başkanlık edeceği kafileye cami avlusunda yol öncesi yaptığı konuşma unutulur gibi değil. Vazgeçtim, hiç kimsenin, ama hiç kimsenin ağzına yakışmaz o sözler: ‘Bu hac kafilesine ne mutlu! Ne güzel, ne mübarek kafile bu! Aramızda müteşebbis iş adamlarımızdan Aziz Doğan var. Eşraftan Asım Aslan, tüccardan Ahsen Salih Mutafoğlu, Ebubekir Vatanserver var. İlim irfan dünyamızın müstesna profesörlerinden...’ Yine aynı hikâyede insanların inançları gereği giydikleri kıyafetlerden dolayı toplumda birtakım negatif ayrımcılığa maruz kalmalarına değinilir. Bu haksızlıklara karşı toplumda öne çıkan kişilerin sessiz kalması eleştirilir: Başörtüsü Platformu, aylardır, her hafta toplanıyor, başörtüsünün engellenemezliğini basın açıklamalarıyla yine seslendiriyorlar. Yanı sıra haftanın dünya ve Türkiye olaylarıyla ilgili düşüncelerini de dile getiriyorlar. Ama muteberandan kimse olmadı aralarında (Mert, 2015: 116-117).

“Ferit Usta”da olayın ağırlıklı olarak geçtiği fabrikaya abdestinde namazında müdür verilir. Önceleri cuma namazı saatinde iş gevşetilir, namaza gidenlere göz yumulurken bu müdürün gelişle işler resmîleşir. Cuma sabahı şef tezgâh tezgâh dolaşır namaza gidecekleri yazar ve ismi yazılanlar izinli gösterilir. Bu listeye namaza gidenler gibi gitmeyenler de işten kaytarmak için ismini yazdırır: “Camiye gitmeyeceğim ki! Gitmiyorum ki!” dedi. “Biz de gitmiyoruz. Çıkıyoruz kahvede eğleniyoruz.” dedik (Mert, 2015: 99). Burada yazar insanların karakterlerinin aşınmasıyla dini nasıl istismar ettiğini belirterek eleştirir.

“Mikrofon”da köyden şehre gelen bir grup cuma namazı için camiye doğru yönelir. Yazar Recep’in yaklaşımıyla dini değerleri insanların içselleştirememesini eleştirir. Fırsatçılığın manevi değerlerin önüne geçtiği vurgulanır: Bırak utanmayı da gelip geçen karılara bak. Namazı köyde de kıların; ama eline hazır fırsat geçmişken yoksulluk etme’ dedi Recep. Daha sonra modernleşmeyle birlikte kentlerde görülen toplumsal değişimin din anlayışı üzerindeki etkilerine köyden gelen insanların gözüyle bakılır. Bu insanlar kentin çekiciliği karşısında camiye gitmeyi tercih etseler de “dünya tadıyla, ahiret ödülü” arasında kalırlar: Şu kentliler ne çok şey biliyor, ne güzel eğleniyor, şu vakitlerini nasıl da hoş geçiriyorlardı. Dünya tadı peşindeydiler. Dikilip izlediler onları. Dünya tadı mı, ahiret ödülü mü? Bu karşılaştırmayı açık açık yapamadılar, ama ayakları camiye giderken akılları kahvede kaldı. Kendi yaşadıkları ortamla ve bu ortamın değerleriyle kentteki yaşam arasındaki farkı dile getiren insanlar şehirdeki hayatı “Sodom” a benzetirler ve bu yaşantıya ayak uyduramayacaklarını dile getirirler:

“Dünyanın çivisi çıkmış dedi” Rıza Emmi, “Gavurluk almış başını gidiyor, ne Cuma dinliyor ne ezan.” Sürmeli daldı söze: Doğru söyledin Recep Oğlum. Adam kısa bağlanmış dana gibi köy yerinde dolandı durdu ömür boyu. Şimdi ciğere erişemeyince boklamaya kalkıyor. Az konuşanlardan biri: “Ciğere siz erişseniz Cuma vakti altmışaltı oynar mısınız yani?” Bir diğeri: “Karıním dudaklarını boyatır başını açtırır mısın?” Güç yetişti sürmeli yanıtlamak için: Tövbe vallahi! Her deliliği yaptırırım da dört kitap hakkı için söylüyorum başından örtüyü çektirmem.” “Bize göre değil çocuklar dedi!” Rıza emmi, “Boğulayazdım az kalsın, gavur çarşıda. Çarşından çıktık da ferahladım biraz. Sodom’da kalmış Allah’ın gazabına uğrayacakmış gibi oldum.”. Son olarak da modernizmin nimetlerine karşı dini yanlış yorumlayanların yersiz tepkisini dile getirir: Öyleyse neden gereksin keferenin icadı? Allah vergisi sesimi siz duyuyorsanız neden gereksin? Allah’ın kelamını duymanız için alete ihtiyaç yoktur. Sizin mümin kulaklarınız buna yeter. Öyleyse neden seslerimizi, kulaklarımızı kâfirliğe bulaştıralım? Neden bulaştırıp da küfür işleyelim? Din elden gidiyor. O kefere bana değil, kendine hayır işlesin. Tövbekâr olsun; Allah’a, Kitap’a inansın. Ben Müslüman’ım, el bağlamam onun önünde. İcadı da olsa iterim elimin tersiyle. Defol derim (Mert, 2014b: 153-157)

“Onlar Yabanierik Onlar Kızgın Kediler”de Ramazan ayında geçen bir olayla geleneksel yaşantıya sahip bir aileyle İstanbul’dan gelen bir grup karşılaştırılır. Mesire yerine gelen baba, kadın ve dört beş yaşlarında bir çocuktan oluşan muhafazakâr görünümlü aile çevresine oldukça saygılı bir tavırlarıyla anlatılır. Gürültü etmezler, oruçlu oldukları görülür. Ancak İstanbul’dan gelen bir grup kılık kıyafeti ve tavırlarıyla uç özellikler gösterir: Kolejli kızlar... Hepsi de kaşlı, gözlü, yakışıklı, güzel, kanlarının tam ada kaynar çağında dişili erekli kızgın kedilerdi. Üzerlerinde dar kesimli pembe membe “Jean”lar “Lambada” eteklerini anlattıklarını tam çıkaramadığım kimi yazı ve resimler basılı atletler, hiç kolsuz ve oyukları geniş bluzlar vardı. Dişlerinin kolları “imitation” ama şık ve Modalı bileziklerle par par ve şingır mıngır dudakları, yanakları ve gözleri üst üste boyalı saçları, erkeklerinki de keza jölelerinden olacak bulutlar gibi kabarık kabarıktı. Mahremiyetini yitirmiş, vücutlarını öne çıkararak yaşamayı tercih eden bu grup aileyle tezat oluşturur. Bu grubun kentten gelmesi de modern olana yönelik eleştiriyi gösterir. Yazar taşra-kent zıtlığıyla geleneksel-modern karşıtlığını çağırıştırır: Tuhaftır, mükemmellik, bir mahremiyeti göstermek, bir mahremiyeti duyurmak ve vücudu öne çıkartarak yaşamaktı onlara göre. Bir yarıştaydılar... Öyle giyinmeleri, öyle boyanmaları, öyle konuşmaları ve öyle halleri de hep bundandı. Bu insanların çevrelerine ve toplumun dini hassasiyetlerine karşı da saygılarının kalmaması eleştirilir: Bir zaman sonra ellerindeki torbalardaki paketleri açtılar. İçleri envai çeşit “burger”li yiyeceklerle doluymuş, onları, özenilir bir iştah ile ama hoşur mu hoşur: avurtları patlayasıya ama bir solukta yiyip bitirdiler. Son bölümde de yazar bu tarz davranışların tepki görmemesini, hoş görülmesini ya da ciddiye alınmamasını “Ne Güzel, Ne Mübarek” te olduğu gibi eleştirir: Gerçekten de bu aile için mukaddesleri uğruna kızıp kükremek pek kolay bir doğru olduğu halde onlar, kalplerinin harareti sönüp gitmişçesine sanki, munisleşip ötekilere rahatlık vermeyi seçmişlerdi. İstanbullular ciddiye alınmıyor...hoş görülüyordu (Mert, 2014b: 160-161).

Toplumsal değişimle birlikte ortaya çıkan modern yaşantının din üzerindeki etkisine ve ahlaki değerlerde yaşanan yozlaşmaya öykülerinde yer veren Necati Mert; modernleşen hayatta para kazanma hırsının dini değerlerin önüne geçmesini, insanların maneviyatın yerine parayı koyan bir hayat tarzı kurmasını, zorda kaldıklarında vicdanlarını kandırmasını, toplumun manevi değerleri aşağılaması ve bunlara rağbet edenleri dışlamasını, haksızlıklara karşı toplumda öne çıkan kişilerin sessiz kalmasını, insanların karakterlerinin aşınmasıyla dini istismar etmelerini ve “dünya tadıyla, ahiret ödülü” arasında kalmalarını vb. ele almıştır.

SONUÇ

Necati Mert'in hikâyelerinde toplumsal değişimlerin beraberinde getirdiği sorunlara yer verir; değişimin nelere mal olduğuna, Türk toplumunun neleri kaybettiğine dikkat çekerken modern hayatı da eleştirir. Yaşadığı çevreden aldığı ilhamla geçmişten kopuş, yerel özelliklerin yok olması, sosyal çözülme, kentleşmenin getirdiği bireysellik ve yalnızlık, yok olan değerler ve gelenekler, aşınan insan ilişkileri, yozlaşma, modernleşen-küreselleşen-sekülerleşen günlük yaşamda din ve insanın trajedisi başlıca işlediği konulardır. Toplumsal olayları değişim bağlamında analiz ederek okuyucunun toplumdaki dönüşümlere tanıklık etmesini sağlar. Değişimi; eskiyle yeniye karşılaştırılarak, fayton-taksi, dükkân- mağaza vb. zıtlıklarla ya da plak, lüks, lamba gibi eski eşyalarla çamaşır makinesi, buzdolabı vb. tüketime dönük elektrikli aletler arasında kurulan karşıtlıkla somutlaştırır.

Ekonomideki değişimi yeniliklerin tüketimi körüklemesiyle; fabrikasyon seri üretimle kazancın öne çıkarılıp el emeğine ve ustalığa dayalı geleneksel mesleklerin yok olmasıyla, topluma “kullan at” mantığının yerleştirilmesiyle, gelecekteki kazancın taksitlerle planlanıp hayatın ipotek altına alınmasıyla, insanların psikolojik sorunlarını tüketimle aşmaya çalışmalarıyla gösterir. Eserlerinde toplumsal değişimleri hızlandıran bir faktör olarak okur karşısına çıkarılan teknolojik ve bilimsel gelişmelerin insan ilişkilerine olumlu yönde katkı yapmadığını düşünür.

Modern hayatla birlikte yaşadığı dönüşümle ele aldığı aileyi yozlaşmış bir kurum olarak işler. Bazı hikâyelerinde kadının geleneksel rolünde cinsel kimliğinden vazgeçip anneliği seçtiğini; kendini çocuklarına adadığını söyleyerek evliliğe olumsuz bir açıdan baksa da zayıflayan aile bağları, ailedeki ahlaki yozlaşma, ailenin kutsallığını yitirip ahlaki dayanaklarını kaybetmesi, evliliğin menfaate dayalı bir ilişkiye dönüşmesi, modern hayat tarzının aile, çocuk evliliğe karşı geliştirdiği serbest aşk, cinsel devrim, özgürlük, haz vb. düşünceler hikâyelerinde eleştirilir. Toplumsal değişimlerle kadının, geleneksel aile yapısındaki rolünün değişmesini değerlendirirken kadın güzelliğinin dış görünüme indirgenmesi; giysi, kozmetik, kuaför vb. yardımıyla güzelliğin yapay olarak sağlanması; kadının metalaştırılıp bir nesne olarak algılanması modern yaşamın olumsuz etkileri olarak eserlerine yansır. Adapazarı üzerinden modern büyükşehirlerin geleneksel olanı hızla değişime zorlaması, kentsel dönüşümle insanların yıllardır yaşadıkları yerlerden olması, kentleşmenin taşraya da sıçraması, modern yaşamın oluşturduğu çevre problemleri, şehirlerin ve yaşamın vitrinleşmesi, kent yaşamının ahlak ve insan psikolojisi üzerindeki etkileri de eleştiri konusu olur.

Toplumsal değişimlerin din üzerindeki etkisine ve ahlaki değerlerde yaşanan yozlaşmaya da öykülerinde yer veren Necati Mert; modernleşen hayatta para kazanma hırsının dini değerlerin önüne geçmesini, insanların manevi değerlerinden uzaklaşıp parayı önceleyen hayat tarzları, menfaat söz konusu olduğunda vicdanlarını kandırmasını, toplumun manevi değerleri aşağılaması ve bunlara rağbet edenleri dışlamasını, insanların karakterlerinin aşınmasıyla dini istismar etmelerini ve “dünya tadıyla, ahiret ödülü” arasında kalmalarını ele alarak ahlaki değerlerde yaşanan yozlaşmayı da eleştirir.

KAYNAKÇA

- ALPKAYA, F. DURU, B. (2017). 1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim. Ankara: Phoenix Yayınevi
- BARLAS, M. (2001). Turgut Özal'ın Anıları. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- BERKES, N. (2012). Türkiye'de Çağdaşlaşma. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- FEROZ, A. (1995). Modern Türkiye'nin Oluşumu (çev. Yavuz Alogan). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- GİDDENS, A. (1998). Modernliğin Sonuçları (çev. Ersin Kuldil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- HARMANCI, A. (2013). Kurmacanın Büyülü Sureti. İstanbul: Profil Yayıncılık.

- İNALCIK, H. (2013). Osmanlı ve Modern Türkiye. İstanbul: Timaş Yayınları.
- KÜÇÜK, M. (2000). Modernite Versus Postmodernite. (Abel Jeanniere / çev. Nilgün Tatal-Modernite Nedir?) Ankara: Vadi Yayınları.
- LEKESİZ, Ö. (2001). Yeni Türk Edebiyatında Öykü – 4. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- LEWIS, B. (2017). Modern Türkiye'nin Doğuşu (çev. Boğaç Babür Turna), Ankara: Arkadaş Kitabevi.
- MARDİN, Ş. (1991). Türk Modernleşmesi (Makleler-4). İstanbul: İletişim Yayınları.
- MERT, N. (2014a). Mustafanın Karesi. Ankara: Hece Yayınları.
- (2014b). Gönüller Küçüldü. Ankara: Hece Yayınları.
- (2015). Zamansız. Ankara: Hece Yayınları.
- (2020). Fincan Fincanla. İstanbul: Şule Yayınları.
- TAN, M. (1981). Toplum Bilimine Giriş: Temel Kavramlar. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- TEZCAN, M. (1998). Toplumsal Değişme Ve Eğitim. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- TOSUN, N. (2016). Öykümüzün Kırk Kapısı. İstanbul: Dedalus Yayınları.
- TURHAN, M. (1987). Kültür Değişmeleri: Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- SANDER, O. (1989). Siyasi Tarih (İlk Çağlardan 1918'e). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- YALÇIN, M.(ed.) (2010). Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.